

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT ÜNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İKTİSAT FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA`NIN KAFKASYA
POLİTİKASI VE AZERBAYCAN

Hazırlayan
Hüseyn YUSİFOV
1517.02042

BAKÜ-2019

AZERBAYCAN CUMHURİYETİ EĞİTİM BAKANLIĞI
AZERBAYCAN DEVLET İKTİSAT UNİVERSİTESİ
TÜRK DÜNYASI İKTİSAT FAKÜLTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

LİSANS BİTİRME TEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYA'NIN KAFKASYA
POLİTİKASI VE AZERBAYCAN

Hazırlayan
Hüseyn YUSİFOV
1517.02042

Tez Danışmanı
Öğr. Gör. Murad ALEKBEROV

BAKÜ-2019

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ**

Kafedra “İqtisadiyyat və İşlətmə”

TƏSDİQ EDİRƏM

“ ___ ” _____ 2019

BURAXILIŞ İŞİ ÜZRƏ VERİLMİŞ TAPŞIRIQ

“Türk Dünyası İqtisad” fakültəsinin Beynəlxalq münasibətlər (Uluslararası İlişkiler) ixtisası üzrə

təhsil alan tələbəsi

Hüseyn Yusifov Asif

Diplom işinin rəhbəri

Murad Ələkbərov Niyaz

1. İşin mövzusu: Soğuk Savaş Sonrası Rusya`nın Kafkasya Politikası ve Azərbaycan

Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti tərəfindən təsdiqlənsin

“ ___ ” _____ 2019 il

No

2. Tələbənin sona yetirdiyi işin kafedraya təhvil müddəti: 8 ay

3. İşin məzmunu və həcmi (izahı, hesabı və eksperimental hissəsi, yeni təhlilə ehtiyacı olan müəssisələr) Özet, Giriş, Birinci bölüm, İkinci bölüm, Üçüncü bölüm, Sonuç, Kaynakça

4. Buraxılış işi üçün lazımi materiallar

1. ATSAMBA, Feride (1957), İstoriya stran Zarubezhnogo Vostoka v sredniye veka, Moskova Üniversitesi yayınları, Moskova.
2. ALİYEV, Huseyn (2015), Post-Communist Civil Society and the Soviet Legacy: Challenges of Democratisation and Reform in the Caucasus, Springer, Londra.
3. ADOMEIT, Hannes (1995), "Russia as a 'Great Power' in World Affairs: Images and Reality", International Affairs, C. 71, S. 1, ss. 35-68.
4. BAHGAT, Gawdat (2002), "Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of the Caspian Sea Region," International Studies Perspective, S. 3, ss. 310-327.
5. BRZEZİNSKİ, Zbigniew ve SULLİVAN, Paige (1997), "Russia and the Commonwealth of Independent States: Documents", Data, and Analysis.
6. CAŞIN, Mesut ve ÖZGÖKER, Uğur ve ÇOLAK, Hüseyin (2007), Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi, Nokta Kitap, İstanbul.
7. CORNELL, Svante ve STARR, Frederick (2015), The Guns of August 2008: Russia`s War in Georgia, Routledge, New York.
8. DAĞI, Zeynep (2002), Rusya`nın Güvenlik Politikası ve Türkiye, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ed. Raet İnanç ve Hakan Taşdemir), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
9. DARABADİ, Parvin (2002), Geoistoriya Kaspiyskogo regiona i geopolitika sovremennosti, Elm, Bakü.

5. Qrafik materiallarının siyahısı dəqiq göstəricilərlə (vacib cədvəl, çertyojlar, yaxud qrafiklər, nümunələr və s.)

6. Buraxılış işi üzrə məsləhətçinin soyadı, adı, atasının adı, elmi adı və dərəcəsi (diplom işinin ona aid olan hissəsini göstərməklə)

Dr. Məmmədov Aqil Arif

7. Buraxılış işinin təqdimi üzrə təqvim planı:

Sıra No	İşin hissələrinin adı (yerinə yetirilmə)	Qurtarma faizi müddəti	İşin yerinə yetirilməsi
plan	faktiki		üzrə

1. Bölüm (Ekim 2018 – Ocak 2019)

2. Bölüm (Şubat 2019 – Nisan 2019)

3. Bölüm (Mayıs 2019)

Buraxılış işinin rəhbəri _____
imza

Məsləhətçi _____
imza

Tapşırığı imza üçün qəbul etdim _____
(tələbənin imzası)

Tapşırığın qaytarılması tarixi “ _____ ” _____ 2019-ci il

Qeyd 1. Buraxılış işi üzrə verilmiş tapşırıq 2 nüsxədən ibarətdir. Nüsxənin biri tələbəyə verilir, ikincisi kafedrada qalır.

2. Hazırlanmış buraxılış işini tapşırıqla birlikdə tələbə DAK təqdim edir.

BURAXILIŞ İŞİNİN PLANI

BİRİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'NIN KONUMU, YAPISI, TARİHİ VE ÖNEMİ

- 1.1. Coğrafi Konum
- 1.2. Siyasi ve Etnik Yapı
- 1.3. Enerji Kaynakları
- 1.4. Kafkasya'nın Tarihi
  - 1.4.1. Türk devletlerinden önceki dönem
  - 1.4.2. Türk hakimiyeti dönemi
  - 1.4.3. Osmanlı ve Safevi dönemi
  - 1.4.4. Kafkasya'da Rus hakimiyeti
    - 1.4.4.1. Çarlık Rusya dönemi
    - 1.4.4.2. Sovyet dönemi
- 1.5. Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYANIN DIŞ POLİTİKASI

- 2.1. Atlantikçi Dış Politika Dönemi (1991-1993)
- 2.2. Neo-Emperyalist Eğilimler ve “Yakın Çevre” Dönemi (1993-1996)
- 2.3. Rusya'nın Avrasya Süper Gücü Olarak Dış Politikası (1996-1999)
- 2.4. Putin Dönemi Rusya Dış Politikası (1999-Günümüze Kadar)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA'NIN SOĞUK SAVAŞ SONRASI KAFKASYA POLİTİKASI

- 3.1. Rusya'nın Kuzey Kafkasya Politikası
- 3.2. Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası
  - 3.2.1. Rusya-Ermenistan ilişkileri

3.2.2. Rusya-Gürcistan ilişkileri

3.2.3. Rusya-Azerbaycan ilişkileri

SONUÇ

KAYNAKÇA

ÖZET

Uluslararası politikada Kafkasya hala stratejik açıdan kendi önemini korumaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Kafkasya'da bir güç boşluğu oluşmuştur. Batılı devletlerin alternatif enerji hatları aramakta olduğu bir dönemde BTC ve BTE gibi enerji hatlarının açılması ve bölgede Batı etkisinin yayılması ile Rusya'nın etkinliği azalmıştır. Fakat Rusya "Yakın Çevre" politikası kapsamında Kafkasya'ya büyük önem vermekte ve etki alanını kaybetmemek için savaşmaya bile hazır olduğunu açıkça göstermektedir. Gürcistan'la "5 günlük" savaş bunun tam bir örneği olarak gösterilebilir.

Soğuk Savaş sonraki dönemde Rusya'nın "Yakın Çevre" politikası çerçevesinde geliştirilen Kafkasya politikası dedikte Rusya'nın Güney Kafkasya'da SSCB'nin dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden 3 devletle (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) ilişkileri ve Kuzey Kafkasya'ya yönelik iç politikası kast edilmektedir. Sovyetler Birliği'nin süper güç olmasından kaynaklanan özel durumun RF tarafından korunması, Avrasya'nın geçiş yolları üzerinde Rusya'nın geleneksel hakimiyetinin sürdürülmesi ve küresel bir strateji uygulanması çabası gösterilmektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya cumhuriyetlerine yönelik temel baskı araçları olarak BDT, etnik çatışmalar, askeri üsler ve enerji boru hatları gösterilebilir. Rusya'nın Kuzey Kafkasya politikası ise "Çeçenistanlaştırma" olarak nitelendirilebilir. Bu çalışma Rusya'nın Kafkasya politikasını, özellikle Azerbaycan'la ilişkilerini anlamak açısından önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Rusya, Kafkasya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan.

İÇİNDEKİLER

TUTANAK.....	ii
ÖZET	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'NIN KONUMU, YAPISI, TARİHİ VE ÖNEMİ

1.1. COĞRAFİ KONUM	4
1.2. SİYASİ VE ETNİK YAPI.....	6
1.3.ENERJİ KAYNAKLARI	8
1.4.KAFKASYA'NIN TARİHİ	10
1.4.1. Türk Devletlerinden Önceki Dönem	10
1.4.2. Türk Hakimiyeti Dönemi.....	12
1.4.3. Osmanlı ve Safevi Dönemi	14
1.4.4. Kafkasya'da Rus Hakimiyeti.....	16
1.4.4.1. Çarlık Rusya Dönemi	16
1.4.4.2. Sovyet Dönemi	18
1.5.JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	21

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYANIN DIŞ POLİTİKASI

2.1. ATLANTİKÇİ DIŞ POLİTİKA DÖNEMİ (1991-1993).....	24
2.2. NEO-EMPERYALİST EĞİLİMLER VE “YAKIN ÇEVRE” DÖNEMİ (1993-1996)	27
2.3. Rusya'nın Avrasya Süper Gücü Olarak Dış Politikası (1996-1999)	31

2.4. PUTİN DÖNEMİ RUSYA DIŞ POLİTİKASI (1999-GÜNÜMÜZE KADAR).....	32
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA`NIN SOĞUK SAVAŞ SONRASI

KAFKASYA POLİTİKASI

3.1. RUSYA`NIN KUZEY KAFKASYA POLİTİKASI	36
3.2. RUSYA`NIN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI.....	39
3.2.1. Rusya-Ermenistan İlişkileri	39
3.2.2. Rusya-Gürcistan İlişkileri.....	41
3.2.3. Rusya-Azerbaycan İlişkileri	45
SONUÇ	52
KAYNAKÇA	57

KISALTMALAR

AB	:	Avrupa Birliği
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	:	Birleşmiş Milletler
BDT	:	Bağımsız Devletler Topluluğu
BTC	:	Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı
BTE	:	Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı
KGAÖ	:	Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
DTÖ	:	Dünya Ticaret Örgütü
GK	:	Güvenlik Konseyi
GUAM	:	Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova
G8	:	Great 8 (Büyük Sekizlik)
IMF	:	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
RF	:	Rusya Federasyonu
RSFSC	:	Rusya Sovyet Federal Sosyalist Cumhuriyeti
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
SSC	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TANAP	:	Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline (Trans-Anadolu Doğalgaz Boru Hattı)
TAP	:	Trans-Adriatic Pipeline (Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı)

GİRİŞ

20. yüzyılın 2. yarısı boyu devam eden iki kutuplu sistem, bu kutuplardan birisinin lideri konumunda olan SSCB'nin 1991 yılında çöküşünün ardından yerini yeni bir uluslararası ilişkiler sistemine bırakmış ve bu mirasın büyük bir kısmını devralan Rusya Federasyonu yeni bir uluslararası aktör olarak bu sistem içerisinde kendi yerini almıştır. 1991'de SSCB'nin varisi olarak uluslararası sisteme katılan RF, bağımsızlığın ardından iç politikada demokrasi ve serbest pazar ekonomisine, dış politikada ise Batı'yla işbirliğine yönelmiştir. Fakat bu yaklaşım çok yaşamamış ve 1992'den itibaren diğer yaklaşımların savunucuları tarafından dış politika önceliklerine yeniden yön verilmiştir. Bunun ardınca Yeltsin, "Rusya büyük güç olmuştur ve olarak kalmakta devam ediyor" açıklamasını vermiş ve "imperialist" olarak eleştirilmesine rağmen "Rusya'nın kendi ulusal çıkarlarını müdafaa etmekten çekinmemeli olduğunu" belirtmiştir. Kısa bir zaman içerisinde Avrasyacıların görüşleri hem devlet yönetimindeki elit üzerinde hem de muhalif çevrelerde kabul edilmiş ve devlet politikalarında yansımaya başlamıştır. Bu bağlamda Rusya'nın "Yakın Çevre" politikası dikkat çekmektedir. Bu kavram 1991 yılının sonu 1992 yılının başlarından itibaren eski SSCB alanında ortaya çıkan yeni bağımsız devletleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Kavram, ilk andan itibaren coğrafi olmayıp tamamen siyasi anlam yüklenerek kullanılmıştır. 1993'den itibaren Rusya'nın Batı karşıtlığı ile birlikte BDT coğrafyasına yönelik iddialı çıkışları, BDT üye ülkeleri ile yakın ilişkilerin geliştirilmesi ve buna uygun olarak yakın çevresinde daha müdahaleci politika hattı izlemesi gözlemlenmektedir. Günümüzde RF Cumhurbaşkanı olarak görev yapan Putin'in iktidarında Rusya'nın dış politikasının temel hatları BDT ile ilişkiler, NATO'nun genişlemesine tepki, Rusya-Batı arasındaki

ilişkilerin gerilemesi, Ukrayna ve Gürcistan`la yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmalarla özetlenebilir. Soğuk Savaş sonraki dönemde Rusya`nın “Yakın Çevre” politikası çerçevesinde geliştirilen Kafkasya politikası dedikte Rusya`nın Güney Kafkasya`da SSCB`nin dağılması sonucu bağımsızlığını ilan eden 3 devletle (Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan) ilişkileri ve Kuzey Kafkasya`ya yönelik iç politikası kast edilmektedir.

Rusya`nın Güney Kafkasya cumhuriyetlerine yönelik temel baskı araçları olarak BDT, etnik çatışmalar, askeri üsler ve enerji boru hatları gösterilebilir. Bu bağlamda Rusya`nin Güney Kafkasya ülkeleriyle ilişkilerinin bu dört boyutu ele alınabilir. Etnik çatışmalar Rusya`nın Güney Kafkasya ülkeleri üzerindeki etkili araçlarından birisi olmuştur. Rusya, Gürcistan`da yaşanan Abhazya ve Güney Osetya, Ermenistan-Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunlarından kendi etki alanını korumak amacıyla kullanmakta, arabulculuk yaparak devletleri “ne savaş ne barış” düzeyinde tutarak baskı yapma yetkisini korumaya çalışmaktadır. Rusya bu ülkelerin Batı ile bütünleşmesine, özellikle Batılı askeri örgütlere girme çabasına sert şekilde karşı çıkmakta, kendi “etki alanı” olarak görmektedir.

Kuzey Kafkasya ise Rusya`nın kendi sınırları içerisinde bulunan 7 özerk cumhuriyetten oluşmaktadır: Adıge, Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan, Kuzey Osetya, Kabarday-Balkar ve Karaçay-Çerkez Özerk Cumhuriyetleri. Yeni değişime göre Kuzey Kafkasya bölgesinin ismi değiştirilmiş ve Güney Rusya yapılmıştır. Burda iki husus dikkati çekmektedir: birincisi psikolojik baskı, ikincisi artık Kafkasya yoktur ve Güney Rusya vardır. Aynı zamanda Kuzey Kafkasya coğrafi olarak güneye doğru büyütülmüş, bu yeni idari yapı içerisinde Rus nüfusu çoğunluğu oluşturulmuştur. Rusya, Kafkasya bölgesinde özellikle

bölgenin kaynakları üzerinde tekeli kaybetmemek amacıyla her türlü siyasi, askeri ve diplomatik araçları kullanmaktadır.Çeçenistan dışında diğer cumhuriyetlerin RF'ye karşı ciddi bir muhalefeti bulunmamaktadır. Bu cumhuriyetlerin gerek SSCB'nin dağılması gerekse Rusya'ya bağımlılık konusunda herhangi bir tereddüt göstermedikleri gözlemlenmiştir. Zaman zaman bazı halklar Rus yönetimine karşı çıkmaya çalışsa, yaşadıkları haksızlıkları dile getirse de, günümüzdeki Rusya güdümünde kalmaktalar.

Çalışma üç bölümden oluşmakta ve Rusya'nın Kafkasya politikası, özellikle Azerbaycan'la son döneme kadarki ilişkileri araştırılmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde Kafkasya jeopolitikası ve tarihi araştırılmıştır. Kafkasya jeopolitikası olarak bölgenin coğrafi konumu, etnik yapısı, petrol ve doğalgaz kaynakları, enerji hatları, Rusya için jeostratejik önemi incelenmiş, aynı zamanda Kafkasya'nın eski dönem,orta çağ tarihi ve Rusya tarafından işgali hakkında bilgi verilmiştir.Çalışmanın ikinci bölümünde Rusya dış politikasının genel görünümü, dış politika konsepti, askeri ve güvenlik doktrini, Rus dış politikasının ana hatları, özellikle SSCB'nin dağılmasından hemen sonra izlenen Atlantikçi dış politika, “Yakın Çevre” doktrini, Avrasya süper gücü olarak uygulamaları ve Putin'in iktidar döneminde uygulanan dış politika incelenmiştir.Çalışmanın üçüncü bölümünde Rusya'nın Soğuk Savaş sonrası Kafkasya politikası, ayrılıkta Güney Kafkasya'nın üç bağımsız cumhuriyeti ile geliştirdiği ilişkileri ve Kuzey Kafkasya'daki politikası, bölgedeki özerk cumhuriyetlerin yönetilmesi için uygulanan “Çeçenistanlaştırma” politikası araştırılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'NIN KONUMU, YAPISI, TARİHİ VE ÖNEMİ

1.1. COĞRAFI KONUM

Kafkasya, doğu taraftan Hazar Gölü, batı istikametinden Karadeniz ve Azak Denizi, kuzey tarafta Manych ırmağı ve bataklıkları, güneyinde İran ve güney batıda ise Türkiye'nin çevrelediği coğrafi alana denilir. Bölge üzerinde uzmanlar tarafından yapılan çalışmalarda genel olarak Samur nehrinin Hazar gölüne döküldüğü yer ile İngur Nehrinin Karadeniz'e ulaştığı arazi arasında hat çizerek bölgeyi kuzey-güney diye ikiye bölerek incelemektedirler (Kuznetsov, 2012: 167). Kabaca belirtecek olursak bu hattın güneyinde kalan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'dan oluşan bölüme Güney, bu hattın kuzeyinde kalan Rusya Federasyonu içindeki Çeçenistan, Adige, Karaçay Çerkes, Kabartay-Balkar, Kuzey Osetya, İnguşetya ve Dağıstan özerk cumhuriyetlerinden oluşan bölgeye de Kuzey Kafkasya denmektedir (Yanar, 2002: 20).

Kuzey Kafkasya Papua Yeni Gine'den sonra dünyanın etnik çeşitlilik bakımından dünyada ikinci olan coğrafi konuma sahiptir. Eski Çağ kaynaklarında Roma İmparatorluğu dönemine ait Kafkasya ile ilgili bilgiler yazılmıştır. Mesela, Roma temsilcileri Kafkasya'da bulunurken kendileri ile doksana yakın tercüman kullandıkları belirtilmektedir. Kafkasya'da 50'den fazla dilde ve 60'dan fazla etnik grup ve bir çok farklı mezhepten insanlar ikamet etmektedir. Bir sınıflandırma kavramına maruz kalırsak; Genel olarak Kafkasya halklarını Türk ve Müslüman olmayan Hıristiyanlar, Türk olmayan Müslümanlar ve Türk kökenliler olarak üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan Türk ve Müslüman olmayan Hıristiyan unsurlar: Ermeniler, Osetler, Süryaniler, Udinler ve Abhazların bir kısmı; Türk olmayan Müslümanlar Çeçen,

Kabartay, Acar, Çerkez, Adige, Tat, Lezgi, Dargin, Lak, Rutul, Agul, Sahur, Tabasaran ve Abhazların bir kısmı; Türkler; Azeri, Karaçay, Balkar, Nogay, Türkmen, Tatar, Terekeme ve Ahıska Türkleri olarak özetlemek mümkündür (Toruntay, 1996: 188).

Kafkasya'nın büyük bir bölümü dağlık arazilerden oluşmaktadır. Geçit vermeyen sıra dağlar ve vadiler burada ikamet eden halkların sosyal-politik yapısını da belirlemiştir. Bu bölgeye farklı zamanlarda gelmiş birlikler coğrafyanın vermiş olduğu avantajlardan kullanarak işgalden kendini savuna bilmişler, bununla birlikte kendi etnik kültürlerini de asırlarca asimile olmadan yaşatabilmişlerdir. Rusların işgaline kadar Osmanlı ve İran başta olmak üzere büyük devletlerarasında bir tampon bölge olarak kalmıştır. Osmanlı ve İran bu bölgeyi farklı zamanlarda kısmen kontrol etmiş olsalar da tamamen işgal etmeye güçleri yetmemiştir. Rusların işgaline kadar, bölge halkı özgür bir yaşama standartlarına sahipti. Ruslar kendileri için uzak ve gizemli bu bölgenin ele geçirilmesine dikkat ettiler. Kafkasya'nın I. Petro'nun vasiyeti olan sıcak denizlere inme siyaseti açısından ulaşım yolu üzerinde olması, Rus steplerinde sonra 5 bin metrenin üzerindeki sıra dağlar ve bunların zirvelerini kaplayan buzulların oluşturduğu akarsuların oluşturduğu büyük nehirler güvenlik açısından Rusya için doğal sınır anlamına gelmiştir. Paul B. Henze; Kafkasya'nın Basra körfezine kontrol eden stratejik konuma sahip olduğunu, Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran gücün Güney Kafkasya üzerinde kontrol sağlamak için büyük avantaj elde edeceğini, Güney Kafkasya'nın da Basra Körfezi'ni kontrol etmeye müsaade eden önemli stratejik bölge olduğunu ifade etmiştir (Henze, 1994: 66).

1.2. SİYASİ VE ETNİK YAPI

Kafkas yerli nüfusunun sayısı genellikle düz alanlarda daha düşüktür. Kafkasya'nın yerli halklarındaki birkaç etnik farklılık ve dil dışında, birbirine bağımlı olan ana dil grubunun parçalarıdır. Halkları ve dilleri sınıflandırmak için kullanılan kriterlere göre, Kafkasların her biri ayrı bir dil ve diyalekten oluşan 50 etnik grubdan oluşmaktadır. Yerli halkların çoğunluğunu oluşturan Azerbaycanlı, Ermeni, Gürcü ve Çeçen'lerdir. Azerbaycan Türkleri Anadolu Türklerine benzer bir dilde, Ermeniler eski Hint-Avrupa dil ailesine mensup bir dilde konuşurlar. Kafkasya'nın en yaşlı halkları Gürcü ve Çeçenlerdir. Eski çağlardan beri Kuzey Kafkasya'da yaşayan birçok etnik grup var. Bu etnik gruba Abhazlar ve çeşitli Çerkes alt grupları, Çeçenlerin kuzenleri olan İnguşlar ve Avarlar, Lezgiler ve Dağıstan'daki diğer grupları içermektedir (Pamuk, 1995: 134). Kafkasya'daki etnik karışımı bu grupları oluşturur.

Kafkasya'ya bin yıllık önce gelen ve yerleşen Türkler arasında Azerbaycanlılarla birlikte Karaçay, Balkar, Nogay ve Kumuklar da bulunmaktadır. Bu dört türk kavimleri sadece Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadırlar. Bölgede ayrıca sayıları çok az olan küçük Türk grupları da yaşamına devam etmektedir. Kuzey Kafkasya'da kendi cumhuriyeti bulunan Osetyalılar ise Farsçaya yakın İron ve Digor diyalekti ile iletişim kuruyorlar. Yunan asıllı gruplar Kafkasya'da eski zamanlardan itibaren ikamet etmektedirler. Son olarak bu coğrafyada Dağ Yahudileri, Aşkenazi Yahudileri, Süryaniler ve sayıları son zamanlarda inen Slavlar bulunmaktadır (Pamuk, 1995: 134). Slavlar diğer halklarla karşılaştırıldığında Kafkasya'ya en geç gelen grup olarak biliniyor.

1989 yılında yapılan SSCB verilerine göre, bu yıldan itibaren Kuzey Kafkasya'da 6-7 milyon, Güney Kafkasya'da ise 16-17 milyon olmak üzere, Kafkasya da genel 22-24 milyon insan yaşamaktadır (Kantarıcı,

2006: 36). Kafkasya, dil, din ve ırk çeşitliliğini gösteren, 20-25 milyon insanın yaşadığı nüfusun ellinin üzerinde bir ulus ve etnisite mozağini oluşturuyor. Farklı grup mozağini oluşturan Kafkasya bölgesini 3 kısma ayırmak mümkündür: Türk soylular; Azeriler (Güney Kafkasya'da), Kumuk, Karaçay, Balkar ve Nogay (Kuzey Kafkasya'da). Hint-Avrupalılar; Ermeniler ve Osetler, İber-Kafkasya halkları; Gürcü, Abhaz, Adige, Avarlar, Darginler, Tabasaranlar, Çeçenler (Uslu, 2002: 67). Azerbaycanlılar istisna Kuzey Kafkasya bölgesinde diğer Türki halklar Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyetler ve diğer arazilerinde dağınık biçimler halinde yaşarlar (Koçoğlu, 2001: 8). Bölgenin nüfus olarak çoğunluğunu meydana getiren Türk grupları; Kumuk Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Karaçay Türkleri, Balkar Türkleri, Kafkasya Türkmenleri, Nogay Türkleri, Ahıska Türkleri olarak sıralanabilir (Kumkale, 1995: 93). Türkler toplam dil grubunun %36,6, din grubunun % 65,5, coğrafyanın %56,6'na sahip en belirgin kesimdir (Uslu, 2002: 68).

17. yüzyılın sonunda Ruslar Ukraynalılar ve Beyaz Ruslarla birlikte Kafkasya'ya, göçmen, memur, tüccar, girişimci ve teknisyen olarak geldi. Çarlık Rusyası son döneminde ve Sovyetlerin ilk on yılında Rusların bölgeye akını gözle görülür şekilde artmıştır (Pamuk, 1995: 134). Fakat 1970'lerin başından sonra Ruslar ve diğer Slavlar bölgeden ayrılmaya başladı. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana yurtdışına göç hızlandı ve toplam 16 milyon nüfusa sahip Güney Kafkasya'da yarım milyona yakın Rus kaldı.

Bütün Kafkasya'da etnik bilinç çok güçlüdür ve Rusça ikinci bir dil olarak yaygın olarak konuşulsa da yerel dillere sadakatin yüksekliği yaygın bir özelliktir (Pamuk, 1995:135). Dünyanın diğer bölgelerinde konuşulmayan benzersiz diller Kafkasya'da konuşulmaktadır. Bölgenin

coğrafi yapısı ve politik gelişmeleri ile sunulan bu mozaik yapı, sadece dil alanında görünmemektedir. Birçok orijinal dil ve orijinal kültür yan yana yaşar. Bir kavimin dağ yamaçlarındaki yaşamı diğerinden az çok farklıdır. Dolayısıyla Kafkasya yalnız “Dillerin Dağı” olarak değil, aynı zamanda “Kültürlerin Dağı” olarak da anılmaya değer özellikler taşımaktadır (Saydam, 1997: 19).

1.3.ENERJİ KAYNAKLARI

Kafkasya'da petrol üretimi genel olarak Güney Kafkasya'da yoğunlaşmıştır. Azerbaycan'ın Bakü çevresindeki bölge, Rus İmparatorluğu'nun en eski petrol üretim bölgesiydi. Sovyet döneminde Hazar havzasındaki petrol üretimi sınırlı kalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Hazar Havzası Sovyet petrol üretiminin % 8'inden fazlasını oluşturmamıştır (Raballand ve Gente, 2008: 9). Bununla birlikte, Hazar Denizi'nin petrol ve doğal gaz potansiyeli, 1980'lerin sonlarından ve 1990'ların başından beri Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte enerji kaynaklarına yapılan yatırımın mümkün olduğu uluslararası petrol ve gaz endüstrisinin dikkatini çekmiştir. Petrol ve doğal gaz kaynaklarıyla ilgili umut verici potansiyel, Hazar Denizi'ndeki büyük uluslararası petrol ve gaz şirketlerinin gösterdiği yoğun ilgiye neden oldu. Kıyı devletlerin bazı üst düzey yetkilileri bölgeyi başka bir Ortadoğu, başka bir Suudi Arabistan ve bir başka Kuveyt olarak tanımlamaya başladı (Bahgat, 2002: 310).

Orta Doğu'daki petrol rezervlerine olan bağımlılığı azaltma arzusu, Batı'da büyük bir heyecan ve beklenti yarattı. Hazar Denizi Havzasındaki hidrokarbon rezervlerinin önemine vurgu yapan ABD Enerji Bakanı Bill Richardson şunları söyledi: “Hazar bölgesi bizi Ortadoğu petrolüne olan bağımlılığımızdan koruyacaktır” (Kumar, 2009:

8). Hazar Havzası petrol üretiminin El'Dorado'su olarak kabul edildi. Öte yandan daha sonra Hazar Havzası'ndaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin beklenenden daha az olduğu ortaya çıktı. ABD hükümeti ve akademik kurumlar tarafından sağlanan veriler arasında büyük bir eşitsizlik var. Bahgat'a göre bu tutarsızlık, bölgenin hidrokarbon zenginliğinin önemini abartmak için düzenlenen bir çabayı yansıtmaktadır. ABD hükümetinin Enerji Bilgi Yönetimi (ÇED) tarafından 1998 yılında yayınlanan rapora göre, bölgenin toplam petrol kaynakları 218 milyar varil civarında tahmin ediliyordu. Ancak daha sonra bu rakamın 32,5 milyar olduğu kanıtlandı. Hazar Havzası'nın devletleri de yabancı yatırımcıları cezbetmek için rezervler konusunda canlı bir görüş aldı (Kumar, 2009: 10). Ancak, ciddi çalışmalar, Hazar Havzasındaki petrol rezervlerinin Orta Doğu petrol rezervleriyle rekabet edemeyeceğini göstermiştir. Hazar petrolü üretimi “marjda önemli” olarak sınıflandırılabilir (Raballand ve Gente, 2008: 10). Hazar havzasında ayrıca doğalgaz da bulunmuştur. Bölgenin dünya doğal gaz tedarikine nispi katkısı petrolden daha büyüktür.

Şah Deniz doğalgaz ve petrol rezervinin keşfi Sovyetler Birliği'nin sona ermesinden sonra gaz keşfindeki büyük atılım oldu. 1999 yılında BP Amoco, Şah Deniz'de 25 ila 39 trilyon ayak küp doğal gaz içerdiği tahmin edildiğini açıkladı. Bu yataklar Birleşik Krallık, Norveç, Türkiye, Rusya, Fransa, Azerbaycan ve İran'dan şirketlerden oluşan uluslararası konsorsiyum tarafından işletilmektedir (Bahgat, 2002). Bu keşif bölgenin potansiyel doğal gaz kaynakları ile ilgili iyimserliği yeniledi. Kongreye sunulan rapora göre, bölgedeki doğal gaz üretiminin ek keşiflerle Suudi Arabistan'ın üretimini aşacağı beklenmekteydi. Bu iyimserliğe rağmen, Hazar Havzası gaz üretiminin Basra Körfezi üretimine ulaşması mümkün değildir (Gelb, 2006).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Hazar havzasındaki petrol ve gaz rezervleri ilgi çekti. Ortadoğu'nun doğal kaynaklarına bağımlılığını ortadan kaldırmak isteyen Batı ülkeleri, Orta Doğu'daki petrol ve doğalgaz rezervlerine alternatif olarak bölgeyi algılamışlardır. İlk iyimser tahminlere rağmen, Hazar Havzası Orta Doğu bölgesiyle rekabet etmekte yetersiz kaldığını kanıtladı. Bununla birlikte, Hazar havzasındaki petrol ve gaz rezervleri kesinlikle önemlidir. Hazar Havzası, Orta Doğu enerji kaynaklarına bir alternatif olmayabilir, ancak Batı ülkeleri için bir çeşitlenme fırsatı sunmaktadır.

1.4.KAFKASYA'NIN TARİHİ

1.4.1. Türk Devletlerinden Önceki Dönem

Yüzyıllar boyunca Kafkasya toprakları, bu stratejik bölge üzerindeki kontrolünü kurmaya çalışan büyük devletlerin (imparatorlukların) silahlı çatışmalarına sahne oldu. Yüzyıllar boyunca, Doğu Avrupa bozkırlarından eski İran kabileleri bu bölgeden İran platosuna geçti ve daha sonra İskitler, Massagetler, Sarmatlar, Alanlar, Hunlar, Savarlar, Hazarlar ve Avrasya bozkırlarının diğer göçebe sakinleri Güney Kafkasya ve Batı Asya'ya sızdı. Genellikle göçebelerin Kafkasya'ya girişı Hazar rotasının en dar ve stratejik açıdan en önemli yeri olan Derbent aracılığıyla yapılıyordu. Bu nedenle Milattan önce VIII'in sonunda - VII. Yüzyılların başında, güçlü tahkimatı olan Derbent kalesi inşa edildi. “Hazar” veya “Arnavut” kapıları olarak bilinen Derbent kalesiyle ilgili bilgiler Herodot, Strabon, Yaşlı Plinius, Batlamyus, Cassius Dio ve diğer Greko-Romen tarihçilerinin ve coğrafyacılarının eserlerinde bulunur. Benzer süreçler Kafkasya'nın batı Karadeniz kıyılarında, Meotido-Colchis yolu boyunca gözlemlenmiştir. Milattan önce VIII - VII. Yüzyıllarında Kuzey Kafkasya'da yaşayan Kimmerler

ve İskitler Deryal geçidini kullanarak Asur, Urartu ve Med İmparatorluğu arazilerine istilacı baskınlar yapmışlardır. Genel olarak, hem Kafkaslar, hem de Karadeniz kıyıları Antik Dünya'nın entelektüel ve askeri-politik elitlerinin dikkatini çekmiştir. Asur imparatoru Adad-nirari III (MÖ 810–783) dönemine ait çivi yazılarda Hazar Denizi'ne “Yükselen Güneş'in Büyük Denizi” denilmiştir (Darabadi,2002:15). Görünüşe göre, Kafkasya'nın sonsuz zenginliklerine dair söylentiler, deniz yoluyla Altın Polar için uzak ve gizemli Colchis'e yola çıkan Argona'lar hakkındaki antik Yunan efsanesinin temeli olmuştur. Doğu Avrupa ile Batı Asya arasında farklı bağlantılara sahip bölgenin doğal kaynakları Akdeniz'in eski devletlerinin genişleme politikası açısından önemli konuma girmiştir. Büyük İskender'in, Pompey'in, Sezar'ın, Nero'nun ve eski Batı'nın diğer güçlü insanların gözü Kafkasya ve Hazar'da belirlendi. VI. Yüzyıldan itibaren, Kuzey Karadeniz bölgesinde antik Yunan kolonizasyonu başlamıştır. Bu dönemde Kerç Boğazı'nın her iki yakasında Phanagoria, Germanassa, Kepa isiminde şehir-koloniler kuruldu (Darabadi, 2010:13) . M.Ö. 4. Yüzyıldan itibaren, Sindomeotian kabilelerinin yaşadığı Kuzey Kafkasya, Atina'nın en önemli tahıl tedarikçisi haline geldi. Aynı zamanda, bu dönemde İçkerya ve Dağıstan'da, Kuzey Karadeniz bölgesine nazaran Yunan kolonilerinin etkisi neredeyse yok denecek kadar azdı. Hazar Denizi'nin kuzey ve doğu bölgelerinde ise Herodot ve diğer antik yazarların belirttiği İskitler, Ahameniş çiviyazısı metinlerinde Saklar olarak belirtilen göçebe halk yaşıyordu. MÖ 6.-5. yüzyıllarda, bu bölgeler Ahameniş İmparatorluğu'nun bir parçasıydı. Daha sonra, Büyük İskender'in fetihlerinden sonra, bu toprakları ilk önce Partlar, 3. yüzyıldan itibaren Sasaniler kontrol altına aldı. Sasanilerin 651 yılından ortadan

kaldırılması sonrası Kafkasyanın neredeyse tamamı Arapların eline geçti.

1.4.2. Türk Hakimiyeti Dönemi

11. yüzyılın ilk yarısında, Kafkasya'da bir kaç küçük devlet ve feodal beylikler vardı. Azerbaycan'da, tarihi Şirvan bölgesinin topraklarını ve Güney Dağıstan'ın bir bölümünü kapsayan Şirvanşahlar devleti vardı. Ülkenin kuzey-batısında kendi hanedanı tarafından yönetilen Şeki devleti bulunuyordu. Abhazya'yı da içeren Gürcistan Baghratid hanedanının himayesinde bir krallık olmuştu. İncelenen dönemde Kuzey Kafkasya'da böyle önemli bir etno-politik devlet oluşumları yoktu. Bununla birlikte, XII. Yüzyıldan Moğol istilasına kadar XII. Yüzyıldaki Alanlar ve Kıpçaklar, buradaki en büyük ve en önemli güçlerdi. Bu durum bölgeye Selçuk türklerinin gelişi ile tamamen değişti. 1040 yılında Gazneviler devletine ağır darbe vuran Selçuklar İran ve Kafkasya coğrafyasına girdiler. Ardından Selçuklular, Kafkasya ülkeleri - Azerbaycan, Gürcistan, Dağıstan gibi birçok halkın ve Doğu devletinin kaderinde önemli bir rol oynadı. Aynı zamanda, 1040'dan sonra, Kafkaslar da dahil olmak üzere Orta Asya'ya yerleşen Oğuz ve bir dizi Türk kabilesinin büyük bir göçü başladı. Bu göç tarihi kaynaklarda şu şekilde aktarılmaktadır: “Türkler, kışın Tiflis'ten Barda'ya kadar arazilerde ikamet etmektedir. Kış aylarının çok soğuk geçmemesi yüksek gelgit, bol orman ve suyun olduğu bu araziler Türkler açısından yaşamak için çok ideal olmuştur. Türkler, burada çadırlarını kuruyorlar. Türklerin atları, katırları ve develeri sayısızdır. İlkbaharda Somkheti ve Ağrıdağ dağlarına tırmanırlar. Yaz aylarında, bu güzel yerlerde bol miktarda ot ve su kaynağı bulurlar” (Hüseynzade ,2010:63)

1054 yılında, Selçuklular İran'ı ele geçirdi. Selçuklar, bu büyük ve önemli askeri kampanyanın tamamlanmasıyla, Kafkasya'ya daha fazla dikkat etme fırsatı buldular. Ravvadiler devletinin emiri Toğrul beye biat etti. Güneydoğu Kafkasya'da Selçuklular iktidarlarını pekiştirdikten sonra Bizans'a karşı büyük askeri harekate başladılar. 1063 yılında ölen Toğrul bey yerine halife büyük padişah Alp Apslan ilan edildi. Güneydoğu Kafkasya'daki vassalleri ve sınır muhafızları yapan Oğuz kabileleri üzerindeki etkisini pekiştirmek isteyen Selçuklular, 1073 yılında yeniden Kafkasya seferine çıktılar. Bu defa Türkler Derbend'den daha ileri gitmediler. Belki de bunun nedeni, Orta ve Güney Kafkasya ovalarının, Dağıstan'ın dağlık bölgelerine göre yaşam tarzları için daha uygun olmalarıdır. Ayrıca, Selçuklu genişlemesi ağırlıklı olarak Türkiye-Horasan-İran-Kavkaz-Küçük Asya-Suriye yayı boyunca ilerlemiştir. Bu aynı zamanda Selçuklu fetih ve göç hareketinin ana çizgisinin Doğu-Batı vektörü boyunca olduğu sonucunu da doğrular. Selçukların XII yüzyılda zayıflaması ile Kafkasya'da Gürcistan güçlendi. 1122'de, Gürcü Kralı David Müslümanları Tiflis'ten kovdu. Gürcistan güçlü bir bölgesel devlet haline gelmişti. XIII. Yüzyılda, Kafkasya, Tatar-Moğollar tarafından tahrip edildi. Bu istila sonucunda, Alaniya ve Gürcistan düşüşe geçmiştir. 14. yüzyılda, Orta Asyadan gelen Timur'un birlikleri Kafkasya topraklarını ele geçirdi. Bu dönemde Kafkasya uğruna mücadele veren Kızıl Orda hanı Tohtamış ile Timur 1395'te Terek nehri yakınlığında büyük bir savaşa girdiler. Savaşı Timur kazansa bile kendisinin ölümü sonrası zayıflayan devleti Kafkasya bölgesinden çekildi (Magomedov, 1968:106). Kafkasya bu rekabeti bir daha XVI. Yüzyılda gördü. Güney Karadeniz kıyılarında ortaya çıkan Osmanlı Devleti Kafkasya'nın kontrolü için 200 yıllık bir dönemde Safeviler'le çatışma halinde oldu.

1.4.3. Osmanlı ve Safevi Dönemi

Kafkasya, XVI. Yüzyılda Ön Asya'da bulunan iki güçlü Asya imparatorluğunun rekabet alanına dönmüştür: Osmanlı devleti ve Safeviler. Her iki devlet etki alanını azami ölçüde genişletmeye çalıştı ve bu nedenle Kuzey Kafkasya da dahil olmak üzere tüm komşu topraklar üzerinde mücadeleye başladı.1461'de Şii müfrezeleri Lezgi ve Tabasaran topraklarına girseler de mağlup oldular. 27 yıl sonra, Şeyh Haydar Derbent'i kuşatarak Tabasaran'ı fethetmeye çalıştı. Ancak bu çatışma da yerel milisler ve Şirvanşah birlikleri tarafından bertaraf edilmiştir. 1501'de Şeyh Haydar'ın oğlu İsmail Safevi devletini yaratmayı başardı. 1509-1512 yılları arasında İsmail Sefevi'nin birlikleri, inatçı direnişe rağmen Derbent'i kuşattılar ve ele geçirdiler. Tabasaran, Sahur, Rutul ve Lezgiler yaşayan bölgeler Şahın hakimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Şahın valileri böylece Güney Dağıstan'da onaylandı. İran'dan Derbent'te aileler yerleştirilmesine başlandı. Dağıstan'ın güney ve kıyı bölgelerine yeniden çok sayıda kızılbaş ailesi yerleştirildi. 16. yüzyılın başlarında, Ortadoğu'da üstünlük sağlamak uğruna uzun dönem devam edecek İran-Türk savaşları başladı. Askeri operasyonların ana tiyatrolarından biri Transkafkasya olsa da, her iki taraf da Kuzey Kafkasya'nın kendisini kontrol altına almaya çalışıyordu. Osmanlı, Kırım ve kuzey Karadeniz kıyılarında güçlenerek Kuzey-Batı Kafkasya, Çerkesya topraklarını boyun eğdirmeye çalıştı. Böylece, Türkler Don'un ağzından Transkafkasya'ya kadar sürekli olarak sahip olacakları bir şerit oluşturmayı düşünüyorlardı. Aynı zamanda, Osmanlılar, müttefikleri olan Kırım Tatarlarını kullanarak, Safevi`lerin Dağıstan'daki varlığına engellemeye çalışıyorlardı. 16. yüzyılın ilk yarısında, Batı Kafkasya'daki Tatarlar, Türkler ve Dağlılar tarafından Safevilerle müttefik olan yerel

yöneticilere karşı bir dizi baskın düzenlendi. Sonunda, 1578'de Türkler, Safevileri Transkafkasya'nın çoğundan çıkartarak, Şirvan ve Derbent'i ele geçirdiler. Derbent, neredeyse 30 yıl boyunca Kuzey Doğu Kafkasya'daki Türk birliklerinin ana askeri üssü haline gelmişti (Atsamba,1957:351). Bu araziden Safeviler'e ve onların Dağıstan'da bulunan müttefiklerine karşı Osmanlı ve Kırım kampanyaları düzenleniliyordu. Safeviler'in Güney Dağıstan üzerindeki kontrolü 1606'da sağlamayı başarmıştır. Safevi devletiyle mücadelesi sebebi ile 15-16. yüzyıllarda Türk sultanları Kuzey-Batı ve Orta Kafkasya topraklarında sağlam bir bölge oluşturmak istediler. 1479'da, Türkler ve Kırım Tatarları Batı Adıge'lerin topraklarına ortak kampanyası gerçekleşti. Ardından, eski Ceneviz kolonileri Taman ve Anapa ele geçirildi (Ratushnyak,1996:133). Türkler, burda güçlü garnizonlar oluşturdular. Kıyı arazilerinde yaşayan Adıge və Natuhaylar Osmanlı hakimiyetini tanımak zorunda kaldı. Böylece Taman ve Anapa, Çerkesler ve Abazinler'e müteakip tüm Kırım-Osmanlı saldırılarının kaleleri haline geldi. Bu sık sık yapılan kampanyaların amacı, Türk-Tatar'ın nüfuzunu ve İslam'ı yaymak olmuştur. 16. yüzyılda bile, Çerkeslerin ve Abazinlerin çoğunluğu hala kendi bölgelerinde hakim olan putperest inançlara bağlı kalmaya devam etti. Türk sultanları ve Kırım hanları, Çerkesya ve Kabarda'yı, kölelerin ve askerlerin kaynağı olarak görüyorlardı. Dağlıların topraklarına yapılan periyodik saldırılara rağmen, Osmanlılar ve müttefikleri kalıcı askeri ve politik tahakküm sağlayamadılar. Sadece Taman yarımadası ve Karadeniz ve Azak kıyılarındaki bazı noktalar Osmanlı'nın kontrol alanına girdi. Safevi'lerin Dağıstan'daki varlığının tablosu da buna benzerdi. Safeviler gerçekten sadece Derbent'i kontrol edebiliyorlardı. Safeviler, Transkafkasya

arazilerini kontrol etseler de Dağlık Dağıstan içinde güçlerini arttırmaları istenen sonuçları vermemişti (Piotrovski, 1988:259).

1.4.4. Kafkasya'da Rus Hakimiyeti

1.4.4.1. Çarlık Rusya Dönemi

Rusya, 1864'ten itibaren Kafkasya'da tam hâkimiyet kurmuştur. Güney Kafkasya'yı 1828 Türkmençay Anlaşması ile ele geçiren Rusya, 1830'larda Kuzey Kafkasya'da Çeçenler başta olmak üzere Kafkas dağlılarının direnişini 1864'te Şeyh Şamil'in esir alınmasıyla kırmış ve bölgenin tamamında hâkimiyeti sağlamlaştırmıştır. Ruslar Kafkasların tamamında denetimi sağladıktan sonra göçe zorlama politikası uygulayarak yerli halkları topraklarından çıkarmışlar ve Slav bölgelerinden gelen göçmenleri buralara yerleştirmişlerdir (Purtaş, 2005: 226). Ruslar, Çarlık Hükümeti döneminde bu bölgeye defaatle saldırı düzenlemiş fakat her seferinde ağır yenilgilere uğrayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu yenilgilerin asıl sebebi, Kafkas halklarının askeri gücü değildir. Bölgenin coğrafi yapısı, dar geçitler ve hareketi zorlayıcı zemin, Rus ordularını elleri kolları bağlı bir halde bırakmış bazen ormanlık bölgelerde düzenlenen saldırılarla çok sayıda Rus askeri öldürülmüştür. Askerlik tarihinde düzenli orduların zorlandıkları en kötü durum, dağlık, ormanlık ve tehlike arz eden geçit bölgelerinde mücadele vermektir. Kafkas boyları hem insan sayısı, hem de askeri teçhizat bakımından Rus ordularından oldukça güçsüz olmaların rağmen uzun süre direnebilmişlerdir. Kafkasya'da Rus, İran ve Türkiye'nin çıkarları çatışıyordu. Son ikisinin Kafkasya'daki etkilerinin zayıflaması ile Rusya askeri harekate girişmiştir. Ortaya çıkan çatışmalar sonucu Rusya, Kafkasya'daki stratejik konumunu güçlendirmeyi ve arazilerini genişletmeyi başardı (Tişkov-Filippova, 2000: 73).

19. Yüzyılın başlarında Rusya, İran'la yapılan bir savaş sonunda Kuzey Kafkasya'nın bir kısmını ele geçirmiştir. Bu toprak kazanımları, İmam Şamil'in yönetiminde başlayan uzun Kafkas direnişinin de kökenini oluşturmuştur, gene bu toprak işgalleri günümüz Rusya'sında Çeçenler tarafından çıkarılan meselelerin de başlangıcını oluşturmaktadır (D'Encausse, 2003: 139).

1826 yılında Rus ordusu Kafkasya'ya taarruz ederek, Aras nehrini geçerek İran toprakları üzerinde ilerlemek suretiyle Tebriz'i almıştır. 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması gereğince, Erivan dâhil olmak üzere, Aras nehrinin sol sahili Ruslara bırakılmıştır. Böylece Ruslar, artık, Karadeniz'in yanı sıra Kafkaslar eksenine de inerek, Anadolu'ya yaklaşmışlardır (Caşın, 2002: 90). İran Kafkasya'da kendi otoritesini kurmak uğrunda mücadeleyi Türkmençay Antlaşması'nın imzalanması sonucu kaybetti (Kantarcı, 2006: 51). Dahası bu antlaşmanın yapılmasıyla dış dünya ile ilişkileri kesilen Dağıstanlılar Ruslara karşı savaşta tekbaşına kaldı. Bu anlaşmanın bir başka önemi Rusların elde ettikleri stratejik noktalarla birlikte İran üzerinden Hindistan'a, Türkiye üzerinden Balkanlara ve Hazar üzerinden Türkistan'a gidebilecek stratejik arazi kazanması olmuştu. Çar Rusyası'nın 1859 yılına kadar mücadelesi sayesinde kendi otoritesini sağladığı Kafkasya'ya yönelik politikası, beraberinde bu arazide yaşayan halkların hayatında büyük bir etki gösterdi. Rusya'nın Kafkasya politikası XX yüzyılın başlarında ülke içindeki devrimci hareketlerden etkilenmeye başladı. Japonya'ya Uzak Doğu'daki mağlubiyet solcu ve milliyetçi kesimlerin ülke içinde güçlenmesine neden oldu. Bu kendisini en çok 1905-1907 yıllarında vuku bulan Azeri-Ermeni katliamları ile kendisini gösteriyordu. Durumun vahim olduğunu anlayan Çar II. Nikola Anayasa manifestosu ilan etti. Anayasal monarşi sadece 12 yıl süre bildi. I. Dünya Savaşı'nda

Rus ordusunun Almanya cephesinde ağır mağlubiyeti sonrasında Rusya'da monarşi yıkıldı ve demokratik cümhuriyet kuruldu. Ancak bu cümhuriyet ülkenin her alanını kontrol altında sağlamayı başaramamıştı. Kafkasya'nın yönetimi bu dönemde Özel Transkafkasya Komitesi tarafından yapılıyordu. Petrograd şehrinde bolşevik sempatizanlarının kurduğu Sovyet yönetimi ile Rusya Geçici Hükümeti arasında ideoloji belirsizlik sonda bolşeviklerin Ekim devrimi'ni uygulamasına ve Kafkasya'yı da içine alan 4 yıl devam eden iç savaşa sebep olmuştu.

1.4.4.2. Sovyet Dönemi

Şubat devrimi sonrasında Kafkasya üzerinde hükümetin özel yönetimine bu coğrafyadaki bir çok araziler tabi değildi. 16 Şubat 1918 tarihinde Kuban bölgesinde Kuban Halk Cumhuriyeti devlet bağımsızlığını ilan etti. Cumhuriyetin yasama organı olan Rada, yerel yetkili aktivistler tarafından Şubat Devrimi'nden sonra kurulmuştu. Bu devlet 1920 tarihinde bolşeviklerin güneye inmesi sonucunda ortadan kaldırıldı. Eylül 1919 - Mart 1920 arasında, Dağıstan ve Çeçenya topraklarında Kuzey Kafkasya Emirliği vardı. Emirlikteki askeri ve ekonomik durumun bozulması nedeniyle bu devlet 1920 Ocak tarihinde özerklik vaadiyle Rusya SFSC'ye katılmıştı. Kuzey Kafkasya bölgesinde en çok bilinen devlet Mayıs - Ekim 1917 arasında kurulan Kuzey Kafkasya ve Dağıstan Dağlıları Birliği ve onun devamında 1918 yılında kurulan Dağlı Cumhuriyeti olmuştu. Dağlı Cumhuriyeti, etnik kökenine göre ayrılmış ve topraklardaki konfederasyon ilkesi ile birleşmiş yedi bağımsız "devleti" içeriyordu: Dağıstan, İnguşetya, Çeçenya, Osetya, Karaçay-Balkarya, Kabardey-Çerkesya ve Adigey, Nogay Bozkırları ve belli bir dönemde Abhazya. Haziran 1921'de Dağlı Cumhuriyeti, Bolşevik Rusya Kızıl Ordusu tarafından işgal edildi ve Cumhuriyet Hükümeti yetkilileri

Kafkasya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Ocak 1921'de RSFSC bu topraklarda Sovyet Dağlı Cumhuriyeti'ni kurdu. Sovyet iktidarının kurulması Kafkasya'ya yeni bir yönetim şekli getirdi. SSCB yıllarında, Kafkasyalıların imajı sadece dost değil aynı zamanda Sovyet gücünü simgeliyordu. Sovyet iktidarının ilk yıllarında, tüm Kuzey Kafkasya'da şeriat mahkemeleri vardı. Örneğin, Çeçenistan ve İnguşetya'da, yalnızca RSFSC Yüksek Mahkemesi Şeriat mahkemesinin kararına itiraz edebilirdi. 1920'lerin ikinci yarısından başlayarak, Sovyet yetkilileri, genel olarak yeni sosyal yapı kavramına uymadıklarından dolayı şeriat ve islami geleneklere kademeli olarak saldırmaya başladılar. 1928'de, RSFSC'nin ceza yasasına "Aşiret yaşamının kalıntılarını oluşturan suçlar" bölümü eklendi (Kirichenko,1974:143). Yeni yasaya göre, dağlı geleneklerinin çoğu ciddi suçlarla eşleştirildi ve bir yıllık kampla cezalandırıldı. Bu, Kuzey Kafkasya'daki Kızıl Ordu askerleri tarafından bastırılan ayaklanmalara yol açtı. Müslüman geleneklerini destekleyenlere karşı saldırı 40'lı yılların ortasına kadar devam etti. Sonra savaş başladı.

Hitler, Kafkasya'yı, buradaki zengin petrol kaynaklarının varlığından dolayı, İkinci Dünya Savaşı'nın temel stratejik amaçlarından biri olarak görüyordu. Sovyetler Birliği'nin diğer bölgelerinde yapılan soykırımın Nazilerin işgal ettiği yerdeki Kafkasya bölgesinde yapılmamasına dair bir emir verdi. Nazilerin görevi, bu Müslüman bölgelere karşı "örnek davranış" göstermek, ardından onları SSCB'den ayırmaktı. Bu planın ardından Alman birlikleri Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne girmeye başladı, ancak topraklarına girer girmez Kızıl Ordu'nun saldırısına uğradılar ve Kafkasya'dan kovuldular. 11 Şubat 1944'te Sovyet liderleri, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kaderini görüşmek üzere bir Politbüro toplantısında bir

araya geldi. Çeçen ve İnguş halklarının Nazilerin tarafını tuttıkları kurgusal bahanesi altında, özerk cumhuriyetin tasfiyesi ve Çeçen ve İnguş milliyetinin temsilcilerini Sibirya ve Kazakistan'a sürgün edilmesi kararı verildi. Bir haftadan fazla süren operasyonda, 350 ila 400 bin Çeçen ve 90 binden fazla İnguş sürüldü (Maksudov, 2010:101). 7 Mart'ta özerk cumhuriyet resmen kaldırıldı. Bütün bu önlemler, Sovyet bürokrasisinin Bakü bölgesi petrolü üzerinde kontrol edilmesini sağlamak için alındı, bu da Sovyet endüstrisinin ana tedarik kaynağıydı. Kitlesele sınır dışı edilme emri ancak Stalin'in ölümünden sonra iptal edildi. Nikita Kruşev iktidara geldiğinde, 1957'de Çeçen-İnguş halkının anavatanlarına geri dönmesine izin veren bir karar verdi. Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, RSFSR içinde bir idari birim olarak restore edildi. İşbirliğı ve sınır dışı etme süreçlerini hesaba katmazsak, Büyük Vatanseverlik Savaşı'nın Kafkasyalıların Sovyet halklarının dostça ailesine organik olarak sığmasına izin veren faktör olduğunu söyleyebiliriz. 1958'den Sovyet döneminin sonuna kadar, Kafkasya'da iç sınırlarda siyasi olarak önemli bir değışiklik olmadı (Tsutsiyev, 2005:80).

Son iki yüzyıl boyunca, Kafkas halklarının tarihi kaderleri, Rusya İmparatorluğu ve ardından SSCB ile yakından bağlantılıydı. Transkafkasya tarihindeki Sovyet dönemi, bölgedeki sanayide kayda değer bir artış, SSCB içindeki ekonomik bağların güçlenmesi, Kafkas cumhuriyetlerinin sosyo-ekonomik kalkınmasının seviyelendirilmesi, nüfusun eğitim seviyesinin artması ve sayısız ulusal aydınların oluşmasıyla belirgin bir şekilde belirlendi. Tüm Birlik düzeyinde, Transkafkasya'nın elindeki ekonomik avantajları, yüksek hidroelektrik potansiyeli, demir ve polimetalik cevherlerin varlığı, yağ, meyve yetiştiriciliğı ve bağcılık, şarapçılık, çay yetiştiriciliğı ve mera

hayvancılığı olmuştur. Aynı zamanda, üretici güçlerin gelişme düzeyi, özellikle kırsal kesimde, insan nüfusunun tam olarak kullanılması açısından yetersiz kaldı. Bu, nüfusun şehirlere ve Transkafkasya sınırlarının ötesine taşmasına neden oldu. Yerel ekonominin önemli bir payı, yerel Sovyet, parti ve ekonomik isimlendirme, kolluk kuvvetleri ve adli makamların yolsuzluğunun son derece yüksek olmasına yol açan gölge ekonomi olmuştur. Sovyet ve ekonomik hiyerarşideki görevler arasında dağıtarak bir klan sistemi geliştirildi. Nüfus arasında önemli bir özellik sınıflandırması vardı. 1980'lerin sonundaki - 1990'ların başındaki olaylar, Sovyetler ülkelerinin sosyo-ekonomik gelişme düzeyini ve Sovyet halkının yeni bir topluluğunun oluşumunu seviyelendirmeyi amaçlayan ulusal politikasının başarısızlığını da gösterdi. Siyasal yaşamın serbestleşmesi ve tanıtımın gelişmesi, cumhuriyetlerin önderliğinin hazır olmadığı milliyetçilikte keskin bir yükselişe yol açtı. Bir zincirleme tepki başladı. Bu kendisini Tiflis, Bakü, Sumgayit, Gugark, Dağlık Karabağ, Abhazya, Güney Osetya gibi bölgelerinde milli zeminde yapılan saldırılar, soygunlar, cinayetler, askeri müdahalelerle kendisini göstermiştir (Aliyev, 2015:82).

1.5.JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Rusya'nın Kafkasya'daki jeostratejik konumu, çıkarlarıyla doğrudan orantılıdır. Kafkasya'da yerel düzeyde Rusya'nın çıkarları jeopolitik , bölgesel ve küresel olarak şu şekilde dört kısma ayırmak mümkündür:

Yerel düzeyde milli ilgi alanları:

- Ülke içi çatışmaların yönetimi;
- Rusya'nın toprak bütünlüğünün korunması;
- Kuzey Kafkasya'da Rusya'nın hakim konumunu pekiştiren etkili bir yönetim sistemi kurmak ve ülkedeki ekonomik ve toplumsal alt yapının

büyütülmesi

Alt ulusal düzeyde jeopolitik çıkarlar:

- Güney Kafkasya ülkeleriyle ekonomik, askeri-politik ilişkiler kurmak;
- Kafkasya'da Rusya'nın sınırları üzerindeki jeopolitik etkilerin korunması.

Bölgesel düzeyde jeopolitik ve ulusal ilgi alanları:

- Kafkasya jeopolitik bölgesinde Rusya'nın ulusal çıkarları korunması için ekonomik ve politik mekanizmalar yaratmak;
- Bölgedeki ulusal çıkarları korumak için yeterli askeri potansiyelin oluşturmak ve desteklemek.

Küresel jeopolitik düzeyde ulusal çıkarlar:

- Güney Kafkasya jeopolitik bölgesinde bulunan devletlerin NATO eksenine kaymasının karşısını almak;
- Kafkas jeopolitik bölge ülkelerinde Amerika Birleşik Devletleri ve NATO askeri varlığının önlenmesi için şartlar oluşturmak (Petrova, 2011: 120).

Sovyetlerin dağılması sonrası dönemde Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya stratejisi ülkenin iç durumuna bağlı olarak değişti. En önemli aşama şüphesiz Putin'in 2000 yılında devletin başına geçmesiyle başladı. 1990'ların başlarında Sovyetlerin dağılması sonucu ülke politik ekseninde çekilme veya kademeli olarak geri çekilmesi politikası uygulanmaya başlandı. Ancak Putin'in 2000 yılında devlet başkanı olması sonucu ülke geri çekilme eksenini değiştirerek emperyal müdahale politikasına dönüştü. Sovyet sonrasıdaki geri çekilme ekseninde Rusya kendi ile sınırları bulunan ve yakın çevresi olması nedeniyle Güney Kafkasya ülkeleri ile bölgedeki özel çıkarlarını diyalog ve işbirliği yoluyla koruyabileceğini düşünmekteydi. Rusya'nın Post Sovyet dönemi geri çekilme politikasına yönelik somut bir adımı olmasa da, bu politika,

Rusya'nın bölgedeki konumunu koruma kapasitesinin olmaması nedeniyle geçici ve oyalama fonksiyonu niteliği taşıyordu. Genel olarak, bu proje Yeltsin çevresinde bulunan liberal bir grub tarafından destek görmüştür. Yeltsin'in çevresinin bir kısmını oluşturan askeri kökeni bulunan seçkin ve komünist gruplar Rusya'nın Güney Kafkasya'daki konumunu baskı politikaları ve askeri müdahale yoluyla sağlamlaştırmayı düşünüyordu (Tanrısever, 2012: 178).

Hazar politikası, Rusya'nın Avrasya'ya dönüş stratejisinin kalbinde yer almaktadır. Rusya Hazar Denizi'nde kontrolü elinde bulundurmakla büyük stratejik bir avantaj sağlayacağını çok iyi bilmektedir. Brzezinski'nin Hazar ve Azerbaycan'ın jeopolitik önemi konusundaki ifadeleri Rus politikacılar ve uzmanlar için büyük önem taşımaktadır. Brzezinski'ye göre, Azerbaycan'ın büyük enerji kaynakları bölgenin küçüklüğüne bakılmaksızın jeopolitik olarak büyük önem taşımaktadır. Azerbaycan Hazar Denizi ve Orta Asya'nın zengin petrol kaynaklarının havuzu niteliğini taşıyor. Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığı Azerbaycan'ın Moskova'ya bağlı olduğu durumda hiçbir anlamı kalmamaktadır. Önemli petrol rezervlerinin Rus kontrolü altında olması, Azerbaycan'ın bağımsızlığını da gözardı etmektedir. Rusya'nın kontrolü olmadığı takdirde Azerbaycan Orta Asya'daki enerji kaynaklarını Batı pazarlarına iletebilecek önemli transit ülke konumuna sahip olacaktır (Gasparyan, 2009: 62). Brzezinski'nin öngörüsünü engellemek için, Rusya bu eşitliği kırmaya çalışmaktadır.

Rusya özellikle Hazar Denizi'nin statüsü meselesinde zorluklar çıkartarak bölgeyi kendine bağımlı hale getirmeyi ve bölgeye yapılabilecek Batılı yatırımları engellemeyi amaçlamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUSYANIN DIŞ POLİTİKASI

2.1. ATLANTİKÇİ DIŞ POLİTİKA DÖNEMİ (1991-1993)

SSCB`nin dağılma sürecinde ortaya çıkan, ortak insani değerlere vurgu yapan “Yeni Düşünce” anlayışının temel unsurları arasında küresel karşılıklı bağımlılık, devletlerin siyasi rejimlerini seçme özgürlüğü ve silahsızlanma prensipleri yer almaktaydı. Gorbaçov, Doğu Avrupa ülkelerinin kendi rejimlerini seçme özgürlüğüne sahip olduğunu savunmakta, herhangi bir toplumsal sistemin veya yaşam tarzının dışarıdan zorla dayatılmasının, geçmişten gelen tecrübenin de gösterdiği gibi tehlikeli sonuçlara getirip çıkarabileceğini söylemekteydi. Böylece 1989`da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerindeki siyasal dönüşümlere müdahil olunmamış, 1990 yılında ise Almanya`nın birleşerek NATO üyeliğine girmesine ses çıkarılmamıştır. Güvenliğin askeri güçle değil siyasi uzlaşma yoluyla sağlanabileceğini ileri süren Gorbaçov, nükleer caydırıcılığın yerini nükleer silahsızlanmanın alması gerektiğini savunuyordu. 1987`de ABD ile Avrupa`daki tüm orta ve kısa menzilli füzelerin imhasını öngören anlaşmaya imza atan Gorbaçov, 1989`da Afganistan`daki Sovyet askerlerini geri çekmiş, 1990`da ise Avrupa`daki konvansiyonel güçlerin büyük kısmının kaldırılmasını öngören anlaşma imzalamıştı. SSCB başkanı Gorbaçov`un içeride uyguladığı reformları yetersiz bulan Yeltsin, 1990`da Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti Başkanı olarak seçilmiş ve bunun hemen ardından RSFSC`nin egemenliğini ilan etmiştir. Böylece Rusya SSCB`den farklı bir dış politika uygulamasını gündeme getirmiştir. Gorbaçov`la kıyasla çok daha hızlı bir şekilde liberalleşmenin sağlanmasını savunan Yeltsin, Batı yanlısı bir duruş benimsemiş, 1990 Eylül`ünde RSFSC Dışişler

Bakanlığı oluşturarak Dışişler Bakanı olarak Kozirev'i görevlendirmiştir. Yeltsin'in temel amacı, Batı tarafından SSCB'den ayrı olarak Rusya Cumhuriyeti'nin ve kendi liderliğinin tanınmasını sağlamaktır. Bu doğrultuda 1991 yılının Nisan ayında Strazburg'daki Avrupa Parlamentosu, Mayıs ve Haziran'da ise Prag ve Washington'u ziyaret eden Yeltsin, 1991 yılının baharında RSFSC Yüce Sovyet Güvenlik Komitesi Başkanı Sergey Stepaşin'in Brüksel'de NATO Karargahı'na ziyarete göndermiş, bu ziyaret sırasında RSFSC'ye NATO içerisinde gözlemci statüsü verilmesini önermiştir. Fakat Batılı devletler SSCB'ye paralel olarak RSFSC yönetimi ile ilişkiler kurmakta çekimser davranmış ve Yeltsin yönetimini yalnız Ağustos Darbe Girişimi'nden sonra muhatap olarak almaya başlamışlar. Bu bağlamda "Yeni Düşünce" anlayışının bir uzantısı olarak Atlantikçi dış politika anlayışını SSCB çatısı altında etkili bir şekilde uygulayamayan Yeltsin ve ekibi, SSCB'nin 1991 Aralık ayında dağılmasıyla birlikte, 1992 yılının başlarından itibaren bu anlayışı aktif bir şekilde uygulamaya başlamışlar. Ülkeye yönelik herhangi bir dış tehdidin var olmadığına inanan, tehdidin ülke içerisindeki ekonomik çöküşten kaynaklandığını ileri süren Yeltsin yönetimi, bununla mücadele etmek için 1992 yılı boyunca Batı yanlısı bir dış politika hattı izlemiştir. Bu dış politika, SSCB'nin emperyalist yapısının ortadan kaldırılmasını, ABD ile nükleer alanda yaşanan rekabetin sonlandırılmasını ve stratejik işbirliğinin geliştirilmesini, NATO ile ilişkilerin kurulmasını, BM GK'deki diğer daimi üyeler ve Avrupalılarla işbirliğinin sağlanmasını, DTÖ ve G7 gibi uluslararası kurumlara üyeliği öngörmekteydi (Yapıcı, 2010: 276-278).

Atlantikçi dış politika çizgisinin izlendiği bir dönemde Batı ülkeleri ile ekonomik, siyasi ve hatta askeri entegrasyon projelerine öncelik verildiği için 1991-1993 yılları arasında Rus dış politika yapımcıları SSCB'nin

dağılması sonrasında Ukrayna, Kazakistan ve diğer eski Sovyet Cumhuriyetleri, aynı zamanda Güney Kafkasya'nın yeni bağımsızlık kazanan cumhuriyetlerine öncelik verilmesi gerektiğini düşünmemişlerdir. Bu nedenle eski-SSCB cumhuriyetleri ile ilişkiler arka planda kalmıştır. Yeltsin, BDT'yi tek devlet olma dışında dost devletlerin bir araya gelmesi ve AB örneğinde bir birlik kurmasına benzetmiştir. Kozirev, yeni bağımsız devletleri dış politika önceliği olarak ele almamışsa da, BDT kurumları ile uzun süreli askeri ve ekonomik entegrasyon kurulmasını önermiştir (Özdal, 2016: 51-52).

Batı ülkeleriyle ilişkileri daha da ilerletmek amacıyla Yeltsin hükümeti, Irak, Libya ve Yugoslavya'da uygulanan BM yaptırımlarına sessiz kalmış, İran ve Hindistan'a gerçekleştirdiği silah ve teknoloji ihracına ABD tarafından getirilen kısıtlamaları kabul etmiş, Kozirev'in izlediği "evet politikası", her konuda Batı'nın, özellikle ABD'nin yaklaşımlarını desteklemekte iken, diğer bölge ve ülkeleri gözardı etmiştir. Böylece RF bağımsızlığının ilk yıllarında Batı'ya yönelirken, "Yakın Çevre"yi gözardı etmiştir (Yapıcı, 2010: 279).

Rusya'da Yegor Gaidar, Anatoly Chubais, Boris Fyodorov ve Boris Nemtsov'un üyesi olduğu "Doğru Yol" grubu, Gregory Yavlinsky'nin "Yabloko", Viktor Chernomyrdin'in "Anavatan Rusya" partileri ve hareketleri temel olarak Batı yönümlü dış politika, başka sözle "Atlantikçi" dış politika hattının önemli savunucularındandırlar.

1992 yılının başlarında Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi kapitalist ülke ekonomilerini model olarak alan ve ülkelere Doğu Asya politikasında öncelik tanıyan Yeltsin, Şubat 1992'de Japonya Başbakanı Kişi Miyazava'ya Japonya'yı "potansiyel bir müttefik" olarak gördüğünü açıklayan bir mektup göndermiştir. Bu yılda kurulan "Yabloko" partisinin temsilcileri, özellikle kurucusu Gregory Yavlinsky,

Yaponya'nın Rusya'ya büyük bir ekonomik yardım yapacağı beklentisiyle daha II. Dünya Savaşı'ndan itibaren mevcut olan dört Güney Kuril adaları sorunun Japonya lehinde çözümünü önermişler. Fakat bu toprakların ekonomik yardım karşılığında feda edilemeyeceğini iddaa eden muhalefet tarafından eleştirildikten sonra Yeltsin'in Tokyo ziyaretini ertelemesi de gündeme gelince, Batı yanlısı dış politikadan ilk geri adımlar görülmüştür (Adomeit, 1995: 46).

2.2. NEO-EMPERYALİST EĞİLİMLER VE “YAKIN ÇEVRE”

DÖNEMİ (1993-1996)

SSCB'nin dağılmasından sonra Batı yönlü dış politika hattı uygulayan Rusya'da ilk dönemde Atlantist (Batıcı) fikirler ağırlık kazansa da, Batı ile ilişkiler açısından “romantik” olarak nitelendirilen bu dönemi eleştirenler de olmuştur. Batıyla bütünleşme çabaları kısa zamanda olumlu ekonomik ve siyasi sonuçlar vermezken ülke iç ve dış tehditlerden dolayı parçalanma eşiğine gelmiş ve bu arada Avrasyacı çevreler görüşlerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlar. Kısa bir zaman içerisinde Avrasyacıların görüşleri hem devlet yönetimindeki elit üzerinde hem de muhalif çevrelerde kabul edilmiş ve devlet politikalarında yansımaya başlamıştır (Dağı, 1998: 83-87).

XIX. yüzyıldan itibaren gelişmeye başlayan ve Rus milliyetçiliğinin kendine özgü bir versiyonu olarak değerlendirilebilen Avrasyacılık düşüncesi, Avrupa değerlerinin yayılmasını tehlikeli bir tehdit olarak gören ve buna karşı direnen Rus entelektüeller tarafından yayılmıştır. Aslında bu akım özellikle 1917 Bolşevik İhtilali'nden sonra Avrupa'ya sığınan Rus entelektüelleri arasında daha da yaygınlaşmıştır. Onlar, tarihsel, coğrafi, dini, felsefi alanlara dayanarak eski Çarlık Rusyası'nın kendisine özgü bir dünya ve kültüre sahip olduğunu savunmuşlar. Birçok

Avrasyacı düşünürre göre Rusya Avrupa`ya benzemeyen, Asya ile önemli ilişkileri bulunan, ne Avrupa ne de Asya olmayan, istisnai bir ülkedir. SSCB`nin dağılmasıyla Batıcı fikirler gündeme gelmişse de, kısa zamanda bu fikirlerin Rusya için yıkımdan başka bir şey olmadığı anlaşılmasıyla son bulmuştur. Amerikan ve Batı karşıtı görüşler yeniden canlanmış, ülkenin sorunlarına genel çözüm getirecek düşünceler üretilmeye başlamıştır. Avrasyacılığın yeniden doğuşu, RF`nin içerisinde bulunduğu duruma bağlanmış, özellikle çok etnikli, çok dinli bir yapıya sahip olan ülkedeki etnik temelli çatışmalar, ayrımcılık hareketlerinin baş göstermesi, parçalanma tehlikesi ve ülkenin ciddi siyasi ve ekonomik sorunlarla yüzleşmesiyle daha da gelişmiştir (Korkmaz, 2004-2005: 124).

Bu dönemde milliyetçi fikirler yaygınlaşmış ve Batıcılarla Avrasyacılar arasında Rusya`nın ulusal çıkarlarının belirlenmesi ve bu çıkarların elde edilmesinde seçilecek politikalarla ilgili fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır. İç politika ve ekonomi konusunda ise her iki grup da Rusya`nın demokratikleşmesini ve piyasa ekonomisine geçiş sürecini desteklemekteydi. Bu bağlamda Yeltsin`in, 3 Mart 1994`de Rusya Güvenlik Konseyi`ndeki konuşması zamanı, Rusya`nın IMF tarafından çizilen yolla değil de kendi benimseyeceği bir yolla gideceğini açıklaması Rus ulusal kimliğinin sert bir kırılma yaşadığının göstergesiydi. Böylece 1993`den sonra yaşanan radikal değişiklikler Avrasyacılar adlanan ve Rusya`nın geleneksel değerlerine sahip çıkmasını savunan kişiler tarafından yönlendirilmiştir. Bu bağlamda Rusya, 1994 yılı boyunca çeşitli çatışmalarda dünya liderliği rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Rusya temsilcilerinin Kuzey ve Güney Yemen arasındaki savaşta hakem olarak hareket etmeleri, İsrail-Filistin barış görüşmelerine katılmaları, Bosna Hersek`te Batıyla işbirliği

yerine Sırp yanlısı bir tavır sergilemeleri (Onay, 2002: 113), eski-SSCB alanında oluşan çatışma ocaklarında arabuluculuk yapması, örneğin Dağlık Karabağ sorunu'nun ateşkesle sonlanmasında temel aktörlerden biri olması gibi örnekler gösterilebilir.

Yeltsin'in Batı ülkelerine hitaben sıkı şekilde "Rusya'nın bir süper devlet olarak kabul edilmesi ve ona ayrıcalık tanınması gerekiyor, eski-SSCB alanındaki anlaşmazlıklara müdahalede Rusya'dan başka kimse sorumluluk alamaz ve bu bölgeye barış gücü gönderme tekeli Rusya'ya ait, NATO'ya alınacak yeni üyeler için veto hakkı isteriz, NATO'nun yeni dünya düzenine uygun bir şekilde yeni bir statü kazanması için belirli düzenlemelere ihtiyaç var, Rusya'yı G7 grubu içerisine alın" gibi talepler ileri sürmesi de yeni eğilimlerin örnekleri olmaktadır (Yalçın, 1994:10). 1993 yılından itibaren milliyetçi bir çizginin dış politikadaki etkinliğinin arttığı en önemli kanıtı olarak 1993'te ilan edilen Dış Politika Konsepti'dir. "Yakın Çevre" Doktrini olarak da bilinen bu doktrinde Rus dış politikasının önceliği olarak BDT ülkeleri belirtilmiştir (Yapıcı, 2010: 284).

"Yakın Çevre", Rusça "bližneye zarubejye" (ближнее зарубежье), İngilizce karşılığı "near abroad" olan kavramın Türkçeye tercümesi olup, yakın sınır ötesi anlamını ifade etmektedir. Bu kavram 1991 yılının sonu 1992 yılının başlarından itibaren eski SSCB alanında ortaya çıkan yeni bağımsız devletleri ifade etmek amacıyla kullanılmaktadır. Kavram, ilk andan itibaren coğrafi olmayıp tamamen siyasi anlam yüklenerek kullanılmıştır. Finlandiya ve Polonya da RF ile sınır komşusu olmasına rağmen bu ülkeler "yakın çevre" kavramı içerisinde yer almamaktadır. Estonya, Litvanya, Letonya gibi eski SSCB üyesi olan Baltık ülkeleri "yakın çevre" olarak belirtilse de, bazen bu ülkelerin kavram dışında tutulduğu görülmüştür. Yakın çevre olarak kast edilen temel ülkeler

Belarus, Ukrayna, Moldova, Merkez Asya ülkeleri Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan, Güney Kafkasya'nın yeni bağımsızlık kazanmış ülkeleri Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan'dır (Alexandrovna, 2000: 118).

1993'den itibaren Rusya'nın Batı karşıtlığı ile birlikte BDT coğrafyasına yönelik iddialı çıkışları, BDT üye ülkeleri ile yakın ilişkilerin geliştirilmesi ve buna uygun olarak yakın çevresinde daha müdahaleci politika hattı izlemesi gözlemlenmektedir. Eski Sovyet coğrafyası yaşamsal çıkar alanı ilan edilmiş, bunun ardından BDT'nin güçlendirilmesi için çaba harcanmaya başlamıştır. Bu amaç kapsamında dönemin Dışişler Bakanı Kozirev, BDT'ye kendi topraklarında AGİT ve BM kararları olmaksızın barışı koruma operasyonları düzenleme yetkisi verilmesini talep etmiştir. Fakat tüm bunlara rağmen BDT içerisindeki entegrasyon güçlendirilememiş, aksi yönde gelişme yaşandığı görülmüştür. Özellikle Ukrayna, Moldova ve Türkmenistan bu entegrasyona önemli ölçüde karşı çıkmıştır (Özdal, 2016: 53).

BDT coğrafyasına yönelik politik değişime neden olan dış etkenler olarak Transdinyester'in bağımsızlığını açıklaması, Letonya ve Estonya'da Rus nüfusunun haklarının kısıtlanmaya başlanması, Gürcistan ve Tacikistan'da yaşanan iç savaşlar ve bu çatışmaların Rusya'ya sıçrayabileceği endişesi ve bu bölgede yaşayan 25 milyon Rus nüfusunun haklarının korunma isteği gösterilebilir ki, tüm bunlar Rusya'nın bölgeye yönelik daha aktif bir dış politika hattı izlemesine getirip çıkarmıştır (Yapıcı, 2010: 292).

Yeltsin, eski SSCB ülkelerine yönelik Rusya dış politikasını geliştirmek için 1994'de yeni BDT Ülkeleri İşbirliği Bakanlığı oluşturmuştur. Mayıs 2000'e kadar faaliyet gösteren bu kurumun işleri daha sonra Dışişler Bakanlığı'na ve Güvenlik Konseyi'ne devredilmiştir. 14 Eylül 1995'de

imzalanen “Rusya ile BDT Üyesi Ülkeler Arasındaki İlişkilerde Stratejik Yol” isimli belgede Rusya'nın bölge politikasındaki öncelikler belirtilmiştir. Burada Rusya'nın yaşamsal çıkarları olarak ekonomik, savunma, güvenlik alanlarındaki ilişkiler ve eski SSCB coğrafyasındaki Rus nüfusunun korunması ilan edilmiştir (Özdal, 2016: 54).

2.3. RUSYA`NIN AVRASYA SÜPER GÜCÜ OLARAK DIŞ POLİTİKASI (1996-1999)

Aralık 1995`de gerçekleştirilen Parlamento seçimlerinden sonra Rus dış politikasında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Halk Batı'ya olan tepkisini bu seçimlerde sandığa daha da açık şekilde yansıtmış ve Batıcı bir liderin yaklaşan seçimlerde tercih edilmeyeceği anlaşılmıştır. Yeltsin, yeni bir düzene geçme zorunluluğu hiss ederek strateji değişikliği yapmak zorunda kalmış, Batıcı yönetici kadroyu tasfiye etmiştir. Bu seçimlerde RF Komünist Partisi lider olarak çıkmış ve onu ise liberal sağ partisi başkanı Jirinovski izlemiştir. Bu durum, Rus halkının Sovyetler Birliği döneminde daha mutlu olduğunu düşünmeye esas vererek, piyasa ekonomisinin beklenenin aksine halkı fakirliğe sürüklemesinin ispatı olarak algılanabilir. Özellikle Sovyet döneminde “süper güç” kimliği yerini Batı karşısında ezilmişliğe bıraktığı nedeniyle Rusya halkı Komünistleri ve milliyetçileri tercih etmiş ve Rusya'nın eski rolünün restorasyonunu teveccüh görmüştür. Bu seçimlerde uğradığı yenilgiyi “Biz dersimizi aldık” diyerek yorumlayan Yeltsin, Batıcı bir modele dayanan yolun başarısız olduğunu açıklamış ve Chernomyrdin`in de savunduğu orta yolcu siyaseti benimsemiştir (Onay, 2002: 107-113).

Bu bağlamda Ocak 1996`da Kozirev`in yerine Primakov Dışişleri Bakanı olarak atanmış ve bu Rus dış politikasında yaşanacak önemli değişikliklerin habercisi olarak algılanmıştır. Primakov, Rusya'nın yeni

dış politikasının temel hedeflerinden birinin eski SSCB cumhuriyetleri ile yanısıra, Çin, Japonya ve Ortadoğu ülkeleriyle sıkı bağlar kurmak olduğunu açıklamış ve böylece, Rusya'nın Batı'nın doğu genişlemesine karşı bu politikayı dengeleyecek siyasi ve askeri ittifak arayışında olduğu işaretlerini vermiştir (Hekimoğlu, 2007: 72).

Fakat Rusya'nın ekonomik açıdan zayıflığı ve özellikle Batı'ya mali bağımlılığı dünya arenasında bağımsız şekilde faaliyetine mani olmuş, Primakov doktrini tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bu doktrin 1996-1997 yıllarında NATO'nu doğu yönündeki genişlemesi ile ilgili pazarlıklar, Kasım 1997-Mart 1998 aralığında Irak çevresinde yaşanan kriz ve 1999 Kosova krizi zamanı üç kere sınanmış ve tüm bu olaylarda Rusya, ABD ve Batı birliği ile sert tartışmalar yaşamıştır. NATO genişlemesi ve Kosova krizleri zamanı Batı birliğinin hedefine ulaşmasıyla birlikte Rusya sembolik karışıklıklarla kendini tatmin ederek geri adım atmaya mecbur kalmış, Irak krizinde ise geçici bir başarı elde edebilmiştir. Rusya'nın süper güç olma iddaası bu yenilgilerle birlikte zayıflayarak şimdilik bölgesel bir güç olma yolunda ilerlemiş, Avrasyacılığın da etkisiyle eski SSCB ülkelerinde kaybettiği etkisinin yeniden kazanılmasına odaklanılmıştır. Bu hedefe ulaşma yolunda faaliyete Orta Asya cumhuriyetlerinden başlanmıştır (Tezkan, 2001: 40).

2.4. PUTİN DÖNEMİ RUSYA DIŞ POLİTİKASI (1999- GÜNÜMÜZE KADAR)

Vladimir Putin, Ağustos 1999'da RF başbakanı olarak atandıktan sonra Rusya'nın daha da güçlendirilmesini temel hedef haline getirmiştir. Yeltsin döneminde iç politikanın şekillenmesinde rol alan kurum ve aktörler arasındaki güç mücadelesi, özellikle Kuzey Kafkasya'da yaşanan ayrımcılık hareketler ve Çeçenistan'da yaşanan savaş, ekonomik

istikrarsızlıklar gibi unsurlar Putin`in öncelikli meşguliyetini oluşturmuştur. Bu bağlamda Putin döneminde farklı aktörlerin, özellikle Yeltsin döneminde büyük yetki sahibi konumuna gelen oligarkların sınırlayıcı etkenleri etki dışı bırakılmış ve bu unsurlar arasında paylaşılan siyasi güç Putin`in kendisi ve onun ekibindeki üst kademe yöneticilerin elinde toplanmıştır. Göreve başladığı günden 2 ay sonra 21 iş adamıyla bir araya gelen Putin, siyasetten çekilmelerini talep etmiş, önemli anlaşmalar imzalanırken kendisi ile görüşmelerini önermiştir. Birçok oligark bu talepleri kabul etmişse de, söz konusu talepleri geri çevirenler, Mikhail Hadorkovski örneğinde hapse atılmış veya şirketlerine el konulmuştur (Goldman, 2004).

Putin, 2000 yılının başında cumhurbaşkanı koltuğunu Yeltsin`den devraldıktan sonra Rusya, “pragmatik çıkarıcılık” olarak nitelendirilen yeni bir dış politika stratejisi uygulamaya başlamıştır. Bu dış politikanın temel hatları 2000`de imzalanan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde belirtilmektedir. Bu yeni yaklaşım, liberal Dışişleri Bakanı Kozirev`in döneminden beri en köklü değişiklikleri beraberinde getirmiş, aynı zamanda Primakov döneminin politikalarıyla da bazı benzerliklere sahip olmaktadır. Fakat Primakov`dan önemli farklı, Putin`in tek kutupluluğa karşı olmasıyla birlikte, ABD`yi dışlamaya çalışmamakta, bilakis uluslararası istikrarın korunabilmesi amacıyla Rusya ve ABD arasında işbirliğini söz konusu etmektedir. Putin, Asya ülkelerine, özellikle Çin`e ağırlık vermekte, Hindistan`la ilişkilere önem vermekte, Sibiryaya ile Pasifik bölgelerinin kalkınabilmesi amacıyla Asya ekonomileri ile işbirliğini arttırmayı hedeflemektedir. Fakat Japonya ile ilişkilerin geliştirilmesine önem verilese de, Kuril adaları sorunu halen kalmaya devam etmektedir. Putin, bölgesel denge politikası uygulamaya çalışsa da, Orta Asya`daki eski SSCB ülkelerinin istikrarsız ve dış etkilere açık

konumu işbirliğini önemli kılmaktadır. Bu dış etki sadece ABD veya komşulardan değil, aynı zamanda radikal dini akımlar ve organize suç örgütleri gibi devlet-dışı aktörlerde de kaynaklanmaktadır (Duncan, 2002: 21-22).

Siyaseten gücü merkezleştirmeye çalışan Putin, RF'nin yönetimi konusunda Yeltsin'den farklı bir yol izlemiştir. Özellikle Kuzey Kafkasya'daki çatışmadan kaynaklanan terör saldırıları ve 2004'deki Beslan faciasından sonra uygulanmaya konan yeni politika ile ülkede bölge valileri direk Putin tarafından atanmaya başlamıştır. Putin döneminde başlayan ikinci Çeçenistan savaşı 2009'da sonlandırılmış, Kuzey Kafkasya'daki ayrımcılık hareketleri aşırı güç kullanımı ile kontrol altına alınmıştır. 27 Mayıs 2004 konuşması zamanı Putin, “Uzun zamandır ilk kez siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı bir ülke haline geldik. Hedefimiz Rusya'nın konumunu uluslararası alanda güçlendirmektir” demiştir. 1990-2000'li yıllarda IMF'den Rusya'ya verilen 20 milyar dolar borç 2005 itibariyle tamamen geri ödenmiş, Yeltsin'in Şok Terapi uygulamaları ile yıkılan Rusya ekonomisi kalkınmaya başlamış, 1999'da 11 milyar dolar değerindeki dış borç, 2009'da 30 milyon seviyesine inmiştir. Putin'in ikinci cumhurbaşkanlığı dönemi Rusya'nın dış politikasının temel hatları BDT ile ilişkiler, NATO'nun genişlemesine tepki, Rusya-Batı arasındaki ilişkilerin gerilemesi, Ukrayna ve Gürcistan'la yaşanan anlaşmazlıklar ve çatışmalarla özetlenebilir. Bu bağlamda Putin'in ikinci iktidar döneminde birincinin aksine Batı ile işbirliği değil, uluslararası alanda ABD ve AB ülkeleri arasında Rusya'nın büyük güç olarak kabul ettirilmesi ve küresel sorunların çözümünde Rusya'ya yer verilmesi çabaları ile dikkat çekmektedir (Özdal, 2016: 121). Putin'in üçüncü cumhurbaşkanlığı dönemi Rusya'nın dış politikasının temel hatları BDT

ile ilişkiler, Rusya`ya karşı Batı tarafından uygulanan ağır yaptırımların hafifletme, Suriye sorunu, Hindistan,Çin ve Türkiye ile askeri ve ekonomik işbirliği, Ukrayna ve Gürcistan`ın NATO ve AB üyeliğinin karşısının alınması ve diğer çatışmalarla özetlenebilir. Bu dönemde Rusya ile Türkiye arasında yaşanan “Uçak krizi” meselesi ile ilgili Azerbaycan arabulucu olarak öne çıkmıştır. Bu arabuluculuk siyaseti daha sonra iki ülke arasındaki problemin ortadan kaldırılmasında önemli rol oynamıştır. Putin`in üçüncü dönem Kafkasya politikasında diğer bir başarısı 2017 yılında Dağıstan ve Çeçenistan'daki teröristler üzerinde zaferi ilan etmesidir. Putin`in dördüncü cumhurbaşkanlığı dönemi ülkenin ağır ekonomik durumda olduğu 2018 yılında başlamıştır. Britanya`nın Rusya`ya karşı ilan ettiği “Noviçok krizi” Putin`in bu seçimlerde rekor yüzde ile zafer ilan etmesine neden olmuştur. Putin`in en çok oy aldığı bölgeler Çeçenistan ve Dağıstan olmuştur. Ancak bu dönemde Kuzey Kafkasya ile ilgili problemler ortaya çıkmıştır. 2018 yılında İnguşetya`da kendi arazisine ait bir bölümün Çeçenistan`a verilmesi ile ilgili kanun imzalanması İnguşlar tarafından sert protestolara neden olmuştur. Günümüzde bile süren bu sorun Putin`in bu cumhuriyette popülarlığının azalmasına neden olmuştur. 2019 yılında Dağıstan`a ait bir ilçenin Çeçenistan`a verilmesi ile ilgili protestolar günümüzde devam etmektedir. Dördüncü dönem Güney Kafkasya politikası açısından da Putin için olumsuz başlamıştır. 2018 rengli devrimiyle ülkede Ermenistan`da iktidara gelen Nikol Paşinyan Batı ile ilişkilerde yakınlaşma politikası uygulaması Moskova`yı huzursuz etmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RUSYA`NIN SOĞUK SAVAŞ SONRASI

KAFKASYA POLİTİKASI

3.1. RUSYA`NIN KUZEY KAFKASYA POLİTİKASI

Günümüzde Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu sınırları içerisinde bulunmaktadır. 2000`de Putin iktidara geldikten sonra Rusya`da bazı yapısal değişiklikler gerçekleştirilmiş, ülke 7 bölgeye ayrılmıştır. Kuzey Kafkasya`da bulunan cumhuriyetler şunlardır: Adıge Cumhuriyeti, Çeçenistan Cumhuriyeti, İnguşetya Cumhuriyeti, Dağıstan Cumhuriyeti, Kuzey Osetya Cumhuriyeti, Kabarday-Balkar Cumhuriyeti ve Karaçay-Çerkez Cumhuriyeti. Yeni değişime göre Kuzey Kafkasya bölgesinin ismi değiştirilmiş ve Güney Rusya yapılmıştır. Aynı zamanda Kuzey Kafkasya coğrafi olarak güneye doğru büyütülmüş, bu yeni idari yapı içerisinde Rus nüfusu çoğunluğu oluşturulmuştur (Kanbolat, 2006: 90). Kuzey Kafkasya`da bulunan özerk cumhuriyetler arasındaki bölgelere Rus nüfusu yerleştirilerek Rus etki alanları yaratılmıştır. Bu durum cumhuriyetler arasındaki etkileşimi ve muhtemel birliği engellemek amacı taşımaktadır. (Özgen, 1998: 213).

Rusya, Kafkasya bölgesinde özellikle bölgenin kaynakları üzerinde tekeline kaybetmemek amacıyla her türlü siyasi, askeri ve diplomatik araçları kullanmaktadır. Bu çerçevede Rusya, BDT çatısı altında bölge devletlerini toplamakta, iç işlere müdahalelerde bulunmakta, Rus askerlerini bölgeye yerleştirmekte, etnik çatışmaları körüklemekte ve özellikle Kuzey Kafkasya`da Vahhabilere geleneksel İslamcılarını çatıştırarak yönetimi elde tutacak politikalar izlemektedir (Demirağ, 2003: 80).

Kuzey Kafkasya, Hazar Denizi bölgesini, dolayısıyla Orta Asya'yı Karadeniz'e, oradan da Avrupa'ya birleştiren önemli transit yolları üzerinde bulunduğu için askeri hareket ve genel olarak stratejik açıdan önemli bir bölgedir. RF, artık Güney Kafkasya'da istediği kadar silah biriktiremediği için Kuzey Kafkasya bu açıdan Rus askerleri için bir yığınak haline gelmektedir. Kuzey Kafkasya'da yaşanan yerel gerginlikleri bahane eden Rusya, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nın (AKKA) silah limitlerine uymayarak bu bölgeye büyük oranda silah yerleştirmektedir (Toumarkine, 2001).

Çeçenistan dışında diğer cumhuriyetlerin RF'ye karşı ciddi bir muhalefeti bulunmamaktadır. Bu cumhuriyetlerin gerek SSCB'nin dağılması gerekse Rusya'ya bağımlılık konusunda herhangi bir tereddüt göstermedikleri gözlemlenmiştir. Bu bölgede tam şekilde Rusya hakimiyeti hiss edilmektedir. Zaman zaman bazı halklar buna karşı çıkmaya çalışsa, yaşadıkları haksızlıkları dile getirirse de, günümüzdeki Rusya güdümünde kalmaktalar (Yalçınkaya, 2006: 54).

Çeçenler diğer halklardan farklı olarak RF'den ayrılmak için büyük çaba harcamışlardır. İlk Çeçen savaşı 1994-1996 yıllarını kapsamış ve RF ile Çeçen Cumhuriyeti arasında yaşanmıştır. 1991'de Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'nin milliyetçi başkanı Cövher Dudayev, İçkerya Çeçen Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etti. 1991-1994 yıllarında bölgeden binlerle Rus ve diğer kökenli halklar kovuldu. Aralık 1994'de Kremlin Dudayev'e karşı askeri kuvvetler gönderdi, fakat savaş kolay olmadı ve iki yıl sürdü. 1996'da imzalanan Hasavyurt Anlaşması'na göre Rusya Çeçenistan'dan askeri kuvvetlerini geri çekmeyi kabul etti. 1997'de Çeçen cumhurbaşkanı Mashadov, Yeltsin'le iki ülke arasında eşit, karşılıklı faydaya dayalı ilişkiler hakkında barış anlaşması imzaladı. Moskova, Çeçenistan'ın bağımsızlığını "de-facto" tanımış oldu. Fakat

Çeçenistan`ın muhtemel bağımsızlığı Rusya için büyük tehlike olarak algılanıyor, diğer Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri için bir örnek olacağından endişe ediliyordu. Aynı zamanda bu savaş sonucunda Rusya`nın petrol hatları tehlike altına girmiştir. Bağımsız Çeçenistan`ın varlığı Bakü-Novorossiysk petrol boru hattında Rusya`nın tekelinin kırılması demek olabilirdi. “Rusya Hazar enerji politikasında aktif bir aktör olmak istiyorsa Çeçenistan`ı yönetebilmelidir” düşüncesi hükmediyordu. 1999`da Dağıstan`ın Çeçen kuvvetleri tarafından işgali ve Moskova`daki bombardımanlar Putin`e Çeçenistan`a karşı saldırıya geçmeye neden sundu. Ruslar I. savaştan farklı bu defa savaşı zaferle sonlandırdılar. 23 Mart 2003`de yeni Çeçen Anayasası kabul edildi ve 2 Nisan`da yürürlüğe girdi. Bu Anayasa`ya göre Çeçenistan`a Rusya içinde büyük bir özerklik statüsü veriliyordu. Bölgede istikrarın sağlanması amacıyla Rusya kendine sadık yönetimi iktidara getirdi. Rusya yönümlü Ahmet Kadirov, o öldürüldükten sonra ise oğlu Ramzan Kadirov Çeçenistan`ın cumhurbaşkanı seçildiler.

Moskova bu dönemde Kuzey Kafkasya`da iyi yönetim amacıyla yumuşak-güç politikası uygulamaya başlamıştır. Özellikle işsizlik düzeyinin azaltılması ve bölgenin sosyal-ekonomik durumunun iyileştirilmesi için çaba harcanmaktadır. Özellikle Rusya`ya direk bağımlı yönetimlerin iş başına getirilmesi ile tüm bölgenin “Çeçenistanlaştırılması” politikası uygulanıyor. Bu terim bölge yönetimlerinin Rusya`ya sadık liderlerle donatılması için kullanılmaktadır (Tekir, 2014: 74-81).

3.2. RUSYA`NIN GÜNEY KAFKASYA POLİTİKASI

3.2.1. Rusya-Ermenistan İlişkileri

Ermenistan, Çar Rusyası`nın yıkılmasıyla 1918-1920 yılları arasında bağımsızlık kazansa da, gerçek bağımsızlığına Sovyetler Birliği`nin dağılmasıyla 1991`de kavuşmuştur. SSCB`nin dağılması döneminin başlanğıcında, bir diğere sözle Gorbaçov döneminde Ermenistan`da da durum aniden sertleşmiştir. Ekonomik gerileme fonunda ülkede milliyetçilik duygularının kabarması Dağlık Karabağ`da 1987`de Ermeni-Azerbaycanlı gerginliğine neden olmuştur. 1988`de Ermenistan`da “Karabağ” komitesi oluşturulmuş, komünist etkisi giderek azalmaya başlamıştır. Komitenin başkanlarından birisi gelecekte Ermenistan Cumhurbaşkanı olacak Levon Ter-Petrosyan atanmıştır. 1989`da Petrosyan Ermenistan SSC Ali Sovyeti millet vekili seçilmiş, Kasım`da ise artık Ermeni ulusal hareketinin öncüllüğünü yapmaktaydı. 21 Eylül 1991`de ülkenin SSCB`den ayrılması ve tam bağımsızlığını ilan etmesi hakkında referandum yapıldı. Fakat bağımsızlıktan sonra Ermenistan`ın diğere SSCB ülkeleri ile, özellikle Rusya ile siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin korunmasının önemini fark ederek entegrasyon projelerine yaklaşımını değıştirmiştir. Ermenistan BDT`ye üyelik meselesinden hiç kuşku duymamış ve 21 Aralık 1991`de kuruma üye olmuştur. Bundan sonra Rusya ve Ermenistan arasındaki ilişkiler uluslararası karakter almıştır (Meşeryakov, 2012: 86-88).

SSCB`nin dağılmasından sonra iki ülke arasındaki ilişkiler birçok unsurların da etkisiyle gelişim göstermekteydi. Moskova ve Erivan sıkı tarihsel bağlara sahip idiler, Ermenilerin büyük kısmının zihninde Rusya hala Ermeni halkının temel koruyucusu olarak kalmakta idi. Rusya ile ekonomik ilişkilerin korunması ise Ermenistan`ın dağılma durumunda olan ekonomisi nedeniyle hayati önem taşımaktaydı. Askeri açıdan

Rusya, Ermenistan`ın herhangi bir çatışma halinde, özellikle Ankara ile çatışması halinde temel dayacağı olabilirdi. Rusya`nın Ermenistan`a yönelik tavrı ise geleneksel olarak devam ediyor, bu ise Erivan`ın Dağlık Karabağ`la bağlı politikasına onay vermek demek oluyor ve Bakü`nün çıkarlarının gözardı edilmesine neden oluyordu. Bunun yanısıra iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik önem taşımaya başlamış, Ermenistan kendi topraklarında Rusya`nın askeri üslerini konuşlandırmasına izin vermişti. 1992 yılı boyunca iki ülke arasında ilişkiler tüm alanlarda geliştirilmiş, Ermenistan ise kendi sırasıyla Rusya`nın BDT kapsamında entegrasyon inisyatiflerini desteklemiştir. Şubat 1992`de Ermenistan Belovejsk ve Alma-Ata Antlaşmalarını onaylayan ilk ülkelerden biri olmuş, Mayıs 1992`de ise Karşılıklı Güvenlik Antlaşması`nı imzalayarak BDT`nin askeri kanadının kurucu üyelerinden birisi konumunu kazanmıştır. Mart 1994`de Rusya, Ermenistan`daki nükleer elektrik istasyonunun işletimini, başka ifadeyle nükleer yakıt elde edilmesinden mühendis-tekniki yardıma kadar geniş yelpazede işbirliğini öngören anlaşma imzalamıştır. Bu istasyon sayesinde 1995`de Ermenistan enerji yetersizliği sorununu çözebilmiş, böylece ülke ekonomisi devamlı ekonomik krizden çıkmıştır (Meşeryakov, 2012: 88-90), (Drezner, 1999: 176).

Ağustos 1994`de Rusya Federal sınır hizmetleri başkanı A. Nikolayev Erivan`a ziyaret yaparak Ermeni-Türk ve Ermeni-İran sınırlarının ortak şekilde korunması ve bu amaçla bölgeye Özel Rus sınır kuvvetleri'nin konuşlandırılması hakkında anlaşma imzalamıştır. Mart 1995`de Ermenistan`daki Rus askeri üslerinin tesisi hakta anlaşma ile ikitaraflı askeri ilişkiler yüksek düzeye çıkarılmıştır. Mart 1996`da ise ikitaraflı ekonomik-ticari ilişkilerin daha da geliştirilmesi hakkında anlaşma imzalanmıştır (Meşeryakov, 2012: 90-93). 2010 yılında Ermenistan`la daha 1995`da 25 yıl süreliğine imzalanan askeri üs hakkında anlaşma,

2044 yılına kadar uzatılmıştır. Böylece Ermenistan`da Rus üslerinin varlığı adeta daimi bir hale gelmiştir (Mutlu, 2014: 2-4).

Rusya`nın KGTÖ çerçevesinde Ermenistan`la askeri işbirliğinde tarafların farklı çıkarları bulunmaktadır. Ermenistan kendi askeri kapasitesini yükseltmek isterken, Rusya Güney Kafkasya`da kendi etkisini korumak niyetindedir (Arynbek, 2016: 1). Avrasya Ekonomik Birliği`ne Ermenistan`ın 10 Ekim 2014 tarihinde katılması ve %57 oranında iç kamuoyu desteğinin alınması Rusya`nın ülkede sadece dış politika ve güvenlik bağlamında değil hem de iç politika ve sosyal alanda da etkin olduğunun kanıtıdır (Mutlu, 2014: 1).

Fakat 2018`de Ermenistan`da yaşanan hükümet değişikliği sonucu Serj Sarkisyan`ın halk darbesi ile görevden uzaklaştırılarak yerine Nikol Paşinyan`ın getirilmesi iki ülke arasında gerginliğe neden olmuştur. Paşinyan, devrimden sonra Moskova`yı bunun herhangi bir jeopolitik değişiklik anlamına gelmediğine inandırmaya çalışmıştır. O, Ermenistan`ın AEB`den çıkmayacağını ve bunun günümüz realitesine uymadığını açıklamıştır. Her ne kadar Ermenistan`ın günümüzdeki hükümeti Batı ile ilişkiler geliştirmeye çalışsa da Gürcistan örneğinin tekrarlanmayacağı ve Rusya ile önemli stratejik ilişkilerin korunacağı beklenmektedir (Huseynov ve Rzayev, 2018).

3.2.2. Rusya-Gürcistan İlişkileri

Gürcistan bağımsızlığını 9 nisan 1991 tarihinde ilan etmiştir. Mayıs 1991`de Gürcistan`ın ilk cumhurbaşkanı ilan edilen Gamsakhurdia döneminde ülke içerisinde muhalif güçlerle çok sert çatışmalara sahne olmuştur. Gamsakhurdia Rusya karşıtı söylemleri ve milliyetçiliği ile Gürcistan içinde özerk cümhuriyet olan Güney Osetya ve Abhazya yönetimi bağımsızlığını ilan ederek Rusya SSC`ye müracaat ederek

onunla birleşmek hakkında kararlarını ileri sürmüşlerdi. Mart 1992`de Şevardnadze Gürcistan`a gelmiş ve ülkede yaşanan kaosu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Fakat Gürcistan`ın Güney Osetya politikası değişmemiştir. Gürcistan askeri kuvvetleri Güney Osetya başkenti Tsinkhvali`yi ve diğer bölgelerini kuşatmaya devam ediyordu. Rusya askeri kuvvetleri Osetler tarafında bu savaşa girmiştir. Fakat Gürcistan Rusya ile baş edemeyeceğini anlayınca 24 Haziran 1992`de Soçi`de Yeltsin ve Şevarnadze arasında Gürcü-Oset savaşının çözümü için prensipler hakkında anlaşma imzalanmıştır. Buna benzer anlaşma Abhazya ile de yapılmıştır. Şubat 1994`de Şevarnadze, Moskova`nın Gürcistan`a yardım edeceği ve toprak bütünlüğünü tanıyacağı umudu ile Yeltsin`i Tiflis`e davet etti. Görüş iki ülke arasında dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği hakkında anlaşma hakkında çerçeve sazişi ile sonlandı. Anlaşmaya göre Gürcistan NATO ile işbirliği geliştirmeyeceği, Rusya ise Gürcistan`ın iç meselelerine karışmayacağı vaadi verecekti. Bu anlaşma Rusya ve Gürcistan arasında Sovyetler dönemi sonrasında imzalanan en önemli anlaşma olarak nitelendirilebilirdi. Fakat tüm olumlu yanlarına rağmen Abhazya ve Güney Osetya halklarının gelecek taliherinden endişe ederek Devlet Duması bu anlaşmayı onaylamadı. Çerçeve sazişi ile birlikte görüş zamanı iki ülke arasında serbest ticaret ve Rusya-Gürcistan sınır kuvvetlerinin faaliyeti şartları hakkında anlaşma imzalanmıştır. Yeltsin`in 1994 ziyareti iki ülke arasında ilişkilerin kriz döneminin sonlandığına işaret ediyordu. Şubat-Mart 1994`de BM himayesinde Cenevre, New York ve Moskova`da Gürcü-Abhaz çatışmasının çözümü için müzakerelerin üçüncü turu gerçekleştirilmiştir. Mayıs 1994`de Tiflis ve Suhumi arasında ateşkes anlaşması kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre Haziran 1994`de Abhazya`ya 3 bin kişilik BDT Kolektif Barış Gücü yerleştirildi ve

onların manda süresi olarak 6 ay belirlendi. Bundan sonra Rusya-Gürcistan ilişkileri yeniden gelişmeye başladı. Fakat hem Rusya Gürcistan'a hem de Gürcistan Rusya'ya olan ilgisini kaybetmişti. Rusya Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını “ne savaş, ne barış” düzeyinde tutarak Gürcistan'a baskı yapma yetkisini korumaya çalışıyordu. Bundan sonraki dönem Gürcistan'ın Batı dünyası ile işbirliğini geliştirdiği dönem olarak karakterize edilebilir. 1995-2008 yılları arasında bu durum Rusya ile ilişkilerin tamamen kopma noktasına kadar gelmişti (Meşeryakov, 2012: 146-152).

2003'te Gürcistan'da yaşanan “Gül Devrimi” ile Rusya ile ilişkiler yeni bir mecraya girmiştir. Şevarnadze'yi devirerek cumhurbaşkanı görevini ele alan Saakaşvili, ABD başta olmak üzere Batı ülkeleri ile işbirliği kurmaya başlamış, Rus nüfuzundan uzaklaşma dönemine girilmiştir. 2004'de Gürcistan'ın NATO'ya Bireysel Ortaklık Eylem Planı'nı sunması ve bu askeri örgüte katılım yönünde adım atması Rusya'yı daha da endişelendirmiştir. Bundan sonra ilişkilerde ard arda sorunlar yaşanmaya başlamıştır. 22 Ocak 2006'da Osetya'daki Rus-Gürcü sınırında Rusya'dan Gürcistan ve Ermenistan'a doğalgaz taşıyan boru hatlarının patlatılması Gürcistan'a Rusya'dan elektrik taşıyan hatlar da saldırıya uğramıştır. Enerji sıkıntısı yaşayan Gürcistan sorunu Azerbaycan'dan enerji almakla çözebilmiştir. Rusya, Mart 2006'da Gürcistan'dan maden suyu ve şarap ithalatını durdurmuş, bu da Gürcü şarap ticaretine büyük darbe vurmuştur. Tüm bunlara rağmen Gürcistan Batı, özellikle ABD ile ilişkilerini güçlendirmeye devam etmiştir (Yılmaz, 2010: 31). Rusya, Batıyla bütünleşme çabası içerisinde olan Gürcistan'ın, kendine göre bu sadakatsizliğini, Abhazya ve Güney Osetya'daki ayrımcılık hareketine destek vererek cezalandırmayı

başarmıştır. 2008`de bu iki bölge Rusya tarafından bağımsız devlet olarak tanınmıştır (Kantarıcı, 2006: 106).

Rusya Gürcistan`la bağımsızlık sonrası dönemde bir kaç kez karşı-karşıya gelmiştir. Bu karşılaşmalardan en gerilimli 2008`de yaşanan Rusya-Gürcistan savaşıdır. Rusya 1979 yılından itibaren 2008`de ilk kez ulusal sınırlarını aşarak herhangi bir yabancı ülkeye karşı askeri kuvvet kullanıyordu. Gürcistan`ın Batı yönlü tavrı karşısında sessiz kalmayan Rusya etnik çatışmaları kullanmıştır (Cornell ve Starr, 2015: 3). 12 Ağustos`ta “5 günlük savaş” durdurulmuş, Rusya ise 25 Ağustos 2008`de Abhazya ve Güney Osetya`nın bağımsızlığını resmi olarak tanımıştır. Savaş süresince ne BM ne de NATO doğrudan taraf almamış ve Gürcistan`ı desteklememiştir (Nichol, 2008:3-6).Saakaşvili ve Gürcistan ABD tarafından yalnız bırakılmıştır. Fakat savaşı başlatan taraf Gürcistan olsa da, Rusya`nın tepkisi üzerine durulmuştur.

Rusya-Gürcistan ilişkilerinin diğer bir boyutu BDT kapsamında ele alınabilir. 1993 yılında BDT`ye üye olsa da, Gürcistan, RF`nin BDT kapsamında ilişkilerin geliştirilmesine ve merkezileştirme çabalarına önemli ölçüde karşı duran ülkelerin başında gelmektedir. Bu ülkeler BDT içinde alternatif bir yapılanma oluşturmuş, bu yapılanmasının ismi ise üyelerinin baş harflerinden oluşmaktadır: GUAM (Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova). Bu direnç BDT`nin etkinliğini önemli ölçüde sınırlandırabilmiştir (Ağacan, 2006: 23).

Güney Kafkasya`daki Rus askeri üsleri bölge jeopolitiği açısından önemli bir konu olarak nitelendirilmektedir. Rusya`nın Gürcistan`da 2 üssü olsa da, Gürcistan hükümetinin talebi üzerine bu üsler kapatılmıştır. (Ağacan, 2006: 24; İzzetgil, 2016: 65).

Rusya, enerji kaynaklarını her zaman politik baskı aracı olarak kullanmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan`da enerji kaynaklarının Batıya

yeni boru hatlarıyla ihracı Rusya'nın etkisinin azaltılması açısından önem taşımaktadır. BTC ve BTE projelerinin gerçekleşmesiyle Gürcistan'ın da Rusya'dan enerji bağımlılığı önemli ölçüde azalmıştır (Ağacan, 2006: 24). Nisan 2009'dan itibaren Gürcistan kendi topraklarında NATO yıllık tatbikatlar başlattı ve bu Rusya'nın sert tepkisine neden oldu (Meşeryakov, 2012: 172). 2012'de iki ülke arasında ilişkiler normalleşme sürecine girmiş, Aralık 2012'de savaştan sonra ilk kez Rusya ve Gürcistan temsilcileri görüşmüş ve ilişkilerin iyileştirilmesi konusunu müzakere etmişlr. 9 Mart 2018'de ise Gürcistan Başbakanı Giorgi Kvirikaşvili resmi olarak Rusya ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesine hazır olduklarını açıklamıştır (<http://tass.com/politics/993616/amp>, 01.05.2019).

3.2.3. Rusya-Azerbaycan İlişkileri

Azerbaycan'ın ilk Cumhurbaşkanı olan Ayaz Mütallibov 18 Ekim 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığını yeniden tesis etmek için Anayasa Davası'nı imzalamıştı. Böylece, SSCB devletleri olan Rusya ile Azerbaycan ilişkileri uluslararası boyuta geçti.

Rusya, Ukrayna ve Belarus liderleri tarafından Sovyetlerin dağılmasına neden olan “Belojevsk Anlaşması”nın yapılmasını Azerbaycan beklemiyordu. Sonuç olarak, 21 Aralık 1991'de Ayaz Mutalibov, BDT'nin oluşumuna ilişkin Almatı Anlaşması'nı imzalama zorunda kaldı (Brzezinski, 1997: 47). Rusya ve Azerbaycan ilişkileri artık devletlerarası düzeyde devam edecekti. Azerbaycan yönetimi, “Belojevsk Anlaşması”nın yapılması Rusya Cumhurbaşkanı olan Yeltsin'in dış politika öncelikleri arasında Bakü'yle dostane ilişkiler yapmayacağını anladı. Buna rağmen Ayaz Mutalibov yine de, Rusya'nın Azerbaycan devletini tehdit eden Karabağ sorunu'nun çözümünde

tarafsız bir arabulucu olarak hareket etmeye hazır olduğuna güveniyordu. Ancak Rusya 1991 yılı Aralık ayından itibaren Karabağ'da Sovyetlerin dağılmasıyla oluşan büyük bir güç boşluğunu doldurmakta zorlandı. Bu zamandan itibaren Moskova yıl sonuna kadar bölgedeki durumu etkilemek için küçük bir fırsatı bile yakalayamadı.

Bu durumun kontrolden çıkmasına ve Karabağ'da bulunan Ermeni çetelerinin bir belirleyici üstünlük sağlamasına neden oldu. 26 Şubat 1992 gecesi Ermeni birlikleri, Hocalı şehrine soykırım olarak nitelendirilebilen bir saldırı başlattı. Saldırı sırasında kentte bulunan 7 bin kişiden 613 kadarı ketledildi, binden fazla kişi yaralandı, rehin alındı veya kaçırıldı (Norin, 2017: 149). Rusya yönetimi bu faciayla ilgili hiç bir açıklamaya gerek duymadı; Ne cumhurbaşkanı, ne Rusya Yüksek Sovyeti ne de Rusya Dışişleri Bakanlığı'ndan konuyla ilgili herhangi bir özel açıklama yapılmadı. Moskova'nın pozisyonu, Bakü tarafından Ermeni saldırganlığına sessiz bir destek ve zor bir durumda olan Azerbaycan'ı yüzüstü bırakma olarak algılandı (Furman ve Abasov, 2001: 143). Hocalı'daki trajedi beklenildiği gibi Azerbaycan halkında güçlü bir tepkiye neden oldu. 1992 yılının Mart ayında Bakü'de iktidara karşı sayısız miting sonucu Ayaz Mutalibov istifaya zorlandı. Parlamento başkanı olan Yagub Mammadov Geçici devlet başkanı ilan olundu. Yagub Mammadov Mutallibov gibi devlet otoritelerinde güçlü bir desteğe sahip bir lider değildi. Yagub Mammadov Karabağ sorunu'nu halletme politikası Rusya ile birlikte çözmeyi düşünüyordu. Buna rağmen Yagub Mammadov'un Moskova'nın yardımına dair umutları gerçekleşmedi. Yagub Mammadov'un yönetimi döneminde Rusya ile alınan tek önemli adım Nisan 1992'de Rusya ve Azerbaycan arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması olmuştur.

Mütallibov'un istifası sonrası Mütallibov yönümlü politikanın destekçisi Yagub Mammadov da makamı bıraktığını açıkladı. Azerbaycan'ın geçici cumhurbaşkanı Halk Cephesi'nin bir üyesi olan İsa Gambar seçildi. Derin ulusal kriz geçiren Azerbaycan'da 7 Haziran 1992 tarihinde yapılan seçimleri Azerbaycan Halk Cephesi'nin Başkanı Ebülfez Elçibey kazandı (Furman ve Abasov, 2001: 148-149). Azerbaycan milliyetçilerinin önderinin ana görevleri cumhuriyetin toprak bütünlüğünün yeniden kurulması ve onu kuşatan sistemik krizin üstesinden gelmesiydi.

1992 yazında Halk Cephesi Hükümeti tarafından yürütülen askeri reform sonucunda Azerbaycanlı askerler Dağlık Karabağ sorununun başlangıcından bu yana Ermenilere en büyük mağlubiyeti yaşatdı. 1992 yılının yaz aylarındaki saldırılarla Dağlık Karabağ Özerk Oblastı topraklarının neredeyse % 48'si Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri'nin eline geçti (De Waal, 2005: 195-211). Bu operasyonun bu kadar başarılı olmasında Vladimir Shamanov'un komutası altındaki 328. Muhafızları Hava Alayı'nın ve 104. Muhafızlar Hava Bölümü'nün Rus paraşütçülerinin büyük rolü oldu.

Elçibey dönemi dış politikanın ana özelliği Ankara ve Batı ülkeleri ile ilişkilerinin gelişmesi ve Rusya ile mesafeli davranmak olmuştur. Elçibey genellikle Rus karşıtı girişimler yaparak devletin bağımsızlığını sürekli olarak vurgulamıştır. Ekim 1992'de Azerbaycan Milli Meclisi, BDT'nin kurulmasına ilişkin anlaşmayı onaylamayı reddetti ve hükümet bu örgütle üyeliğini askıya aldı. Daha sonra Ebülfez Elçibey Moskova'ya resmi bir ziyarette bulundu. Ziyaret zamanı Rusça bilmesine rağmen görüşmeleri bir tercüman aracılığıyla yapması ve bununla bağımsızlığını göstermeye çalışması Rus liderleri tarafından hoşnutsuzlukla karşılandı (Furman ve Abasov, 2001: 150-151). Yukarıda belirtilen politikasına

rağmen Elçibey'i tam anlamıyla Anti-Rusyacı olarak göstermek doğru değildir. Kendisini Azerbaycan demokratik devriminin lideri olarak gördüğü için, liberal değerlere bağlılığı ilan eden tüm devletlerle temas kurmaya çalıştı. Bu Elçibey'in Yeltsin'e olan sempatisiyle açıklana bilmektedir.

Rus yanlısı selefleri zamanı yapılamayan “Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Güvenlik Antlaşması” Elçibey'in başkanlığı sırasında Moskova'da imzalandı. Haziran 1993'te bir yıl öncesinde olduğu gibi Azerbaycan devletinin kaderi tehdit altındaydı. Gence şehrinde ordusu bulunan albay Suret Hüseyinov kendisini tutuklamaya gelen hükümet yetkililerini bertaraf etti. Bundan hemen sonra Hüseyinov, Elçibey'in istifasını talep ederek ordusunu Bakü'ye doğru gönderdi. Bu zaman zor durumda kalan Elçibey yardım için Haydar Aliyev'e muracaat etti. Aliyev o dönemde Azerbaycan'ın Rusya'daki geniş bağlantıları olan en popüler siyasi figürüydü. Haydar Aliyev, dönemin cumhurbaşkanlığına sadakatini ilan etti ve Milli Meclis'e başkan olarak getirildi. 17 Haziran 1993'te S. Hüseyinov birliklerinin Bakü çevresine kadar ilerlemesi sonucu Elçibey Nahçıvan'daki kendi köyü olan Keleki'ye kaçtı. Bu durum Haydar Aliyev'in büyük öfkesine neden oldu. Bir hafta sonra meclis Haydar Aliyev'in geçici olarak başkanlık görevini üstlendiğini ilan etti (Furman ve Abasov, 2001: 156-157). Moskova Elçibey'in devrilmesini oldukça sakın karşıladı. Ağustos 1993'te Aliyev yasal yetkiyi aldı. Yapılan referandum sonucu Azerbaycan seçmenlerinin % 97'si Elçibey'e güvensizliğini ifade etti (Furman ve Abasov, 2001: 157-158). Böylece Azerbaycan'da Elçibey dönemi sona erdi.

Aliyev'in seçimlerden sonraki ilk kararı Moskova'ya Azerbaycan elçisini atamak oldu. Eylül sonlarında Azerbaycan resmi olarak BDT ve Kolektif Güvenlik Antlaşması ile KGAÖ'a katıldı (Andriyanov ve

Miralamov, 2006: 345-346), ancak bu Rusya ile ilişkilerinde niteliksel bir iyileşmeye yol açmadı. Bu büyük ihtimalle Yeltsin'in Aliyev'in de dahil olduğu eski Sovyet nomenklaturasına duyduğu genel güvensizlikten oluşuyordu.

Ancak tüm bunlar Rusya yönetiminin Nisan 1994'te Dağlık Karabağ'la ilgili bir başka barış girişimi başlatmasına engel oluşturmadı. 5 Mayıs 1994'te Bişkek'te Dağlık Karabağ sorunu çevresinde bir ateşkes protokolü imzalandı (Potier, 2001: 8). Dağlık Karabağ sorunu çerçevesinde yapılan Ateşkes Anlaşması olarak bilinen bu belgeler Rusya Savunma Bakanı Grachev'e, Dışişleri Bakanı Kozyrev'e ve Dağlık Karabağ sorununun siyasi olarak çözüme kavuşturulması için Rusya Cumhurbaşkanı Temsilcisi Kazimirov'a tarafların aynı yükümlülükleri üstlenmeleri hakkında bir temyizi temsil ettiler (Kazimirov, 2009: 158-164). Ermenilerle bir ateşkes kararı, Aliyev'in cumhurbaşkanı olduğu dönemde ilk büyük diplomatik zaferdi ve bu durum Bakü ile Moskova arasındaki uzlaşma imkanı oluştursa bile bu çok kısa süre devam etti.

1994 yazında, Azerbaycan politikasında Batı yanlısı dönem başladı. Bakü, Batı ve Türk şirketlerini Hazar Denizi petrol sahalarının projelerinde katılması konusunda arzusunu dile getirmeye başladı. Bu durum petrol alanlarında herhangi bir ayrıcalık almayan Moskova'yı rahatsız etmişti (Ismailzade, 2004: 4-5). Azerbaycan ekonomisi için Çırac, Azeri ve Güneşli petrol ataklarının gelişmesi hayati önem taşıyordu. Eylül 1994'te Bakü'de Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi ile uluslararası şirketlerin bir konsorsiyumu arasında “Yüzyılın Sözleşmesi” imzalandı. Son anda, Rus “Lukoil” şirketi bu konsorsiyuma dahil oldu, ancak “Yüzyılın Sözleşmesi”nin imzalanması Moskova için büyük bir diplomatik yenilgi oldu.

1997 yılında Rusya'nın Ermenistan'a 1 milyar dolarlık silah satması ortaya çıktıktan sonra Azerbaycan yönetiminde Batı yanlısı politikanın daha da belirgin hale dönüştü. Bakü Ekim 1997'de güçlü bir Rus karşıtı oryantasyona sahip olan bölgesel örgüt olan GUAM'ın kurucularından biri oldu. Bu dönemde, Rus-Azerbaycan ilişkilerinde olumsuz eğilimler gözükmeye başladı. Nisan ayında Bakü KGAÖ'nün genişletilmesi konusunda bir protokol imzalamayı reddetti; bu da bu örgütten çekilme anlamına geliyordu. Nisan 1999'da Gürcistan'ın Karadeniz sahilinde bir terminali olan Bakü-Supsa petrol boru hattı açıldı. Sonuç olarak, ilk kez Azerbaycan petrolü Rusya topraklarını atlayarak batıya akmaya başladı (Hüseynov, 2002: 49). Kasım 1999'da, İstanbul'daki AGİT zirvesinde, Azerbaycan Cumhurbaşkanı, Hazar Hidrokarbonlarının Batı'ya taşınması hakkında Washington tarafından lobi edilen anlaşmalar paketini imzaladı. Aliyev'in yukarıda bildirilen belgeleri imzalaması diplomasisini Batı'ya doğru yönlendirme sürecinin doruk noktası oldu. Putin'in iktidara gelmesiyle Rus-Azerbaycan ilişkileri iyiye doğru değişmeye başladı. Ocak 2001'de, Rusya cumhurbaşkanı ilk resmi ziyaretini Azerbaycan'a yaptı (De Waal, 2005: 266). Misafiri memnuniyetle karşılayan Aliyev, bu ziyaretin tarihi önemi olduğunu, bağımsızlığından bu zamana kadar hiçbir Rus liderinin ziyaret etmediğini belirtti. Putin'in görüşmeler zamanı konuşmaları, yeni Rus yönetiminin Azerbaycan'ı Yeltsin yönetiminden tamamen farklı şekilde ele aldığını gösterdi.

2003 yılının Ekim ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini İlham Aliyev kazandı. Şubat 2004'te Aliyev ilk resmi ziyaretinde Rusya'yı ziyaret etti. Taraflar, çok çeşitli siyasi, ekonomik ve insani etkileşim konularını, Dağlık Karabağ'daki durumu, Hazar Denizi'nin yasal statüsünü tartıştı ve çoğu uluslararası meseleye ilişkin görüşlerin

çakıştığını doğruladı. Aliyev'in cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra ikili ilişkilerin dinamik gelişmesine rağmen, Moskova ve Bakü, öncelikle ticaret ve ekonomik alanda bireysel çatışmalardan kaçınmayı başaramadı. Bu genellikle enerji politikası açısından Azerbaycan'ın Batı'ya dönük siyaseti nedeniyle ortaya çıkmıştı. Azerbaycan Batı ülkeleriyle işbirliğini güçlendirmeye devam etti. 2011'de Bakü, Hazar hidrokarbonlarının Türkiye'yi ve AB ülkelerine Rusya'yı geçerek tedarik etmelerini sağlamak için tasarlanan Güney Gaz Koridoru projesinin uygulanmasına katılmaya istekli olduğunu resmen açıkladı. Projede, Bakü için daha az ilgi çekmeyen ve Hazar Denizi'nden Türkmenistan'dan Azerbaycan'a kadar uzanan ve geleneksel olarak Orta Asya enerji piyasalarındaki uzun vadeli varlığını başlıca tehditlerden biri olacak Hazar-ötesi gaz boru hattı öngörülüyordu. Bu proje 2018 yılında imzalanan “Hazar Denizi Konvansiyonu” ile daha belirgin hale dönüşmüştür.

SONUÇ

Kafkasya coğrafi konum açısından antik zamanlardan itibaren önemli bir bölge niteliği taşımıştır. Kafkasya, güney batıda Kara ve Azak Denizi ile doğuda Hazar Denizi arasında yer alan ağırlıklı olarak dağlık bir bölgedir. Kafkasya'nın kuzey sınırı, son jeolojik dönemde Hazar havzasını Karadeniz'e bağlayan Kumo-Manyç depresyonu ile irtibatı olmuştur. Güney ve Kuzey olarak iki ayrı siyasi bölgeye bölünen Kafkasya'nın güney sınırı, Transkafkasya cumhuriyetlerinin devlet sınırı olan Türkiye ve İran ile olmaktadır. Kuzey Kafkasya, Rusya Federasyonu'nun en çok etnik gruptan oluşan ve yoğun nüfuslu bölgesidir. Kafkasya, tüm halkların, dillerin ve kültürlerin çeşitliliğinin temsil edildiği bir bölge örneğidir. Abhaz-Adige, Nakh ve Dağıstan halkları yerli halklar olarak nitelendiriliyor. Kuzey Kafkasya'nın dilsel çeşitliliği, bu bölgeden geçen halklarla etnik ilişkilerden büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu süreçlerin bir sonucu olarak, İrani halk Osetler, Türkçe konuşan halklar Karaçay, Balkarlar, Kumuklar, Nogaylar ve Azerbaycanlılar ortaya çıkmıştır. Kafkasya, enerji kaynakları açısından da zengin bir bölgedir. Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan'ın, Güney Kafkasya'da Azerbaycan'ın zengin petrol ve doğalgaz yatakları bulunuyor. Bağımsız bir devlet olan Azerbaycan'ın zengin petrol kaynakları büyük devletlerin bu coğrafyaya ilgisini artırmıştır. Bu durum Kuzey Kafkasya'yı kontrol eden ve Avrupa'nın enerji tekeline sahip olmak isteyen Rusya'nın rahatsızlığına neden olmuştur. Enerji kaynakları ve stratejik alanda olması eski çağ devletlerinin de dikkatini çekmiştir. Milattan önce 530 yılında Kafkasya Ahamenişler devleti tarafından yönetiliyordu. Bu devletin ortadan kaldırılmasıyla Kolhida ve Kafkas Albanyası devleti ortaya çıktı. Kafkasya, 252 yılında Sasaniler'in, 644 yılında ise Arapların kontrolü altında bulundu.

Arapların gelmesiyle bölgenin bir bölümü islam dinine geçti. Selçuk türklerinin gelişi ile bölge özellikle şimdiki Azerbaycan arazisi XII yüzyıldan itibaren türkleşmeye başladı. Kafkasya uğruna mücadele kendisini en çok 200 yıl süren Safevi ve Osmanlı savaşlarında kendisini göstermiş, Güney Kafkasya genellikle Safeviler`in, Kuzey Kafkasya ise Osmanlı kontrolünde bulunmuştur. Osmanlı ve Safevilerin zayıflamasıyla bölgede Rus etkisini kendisini göstermiş, 1813 ve 1828 yılında Kaçar hanedanı ile yapılan anlaşmalarla Güney Kafkasya Rus kontrolüne girmiştir. 1859 yılında Kuzey Kafkasya`yı da tam olarak kontrol altına alan Çarlık Rusyası bu etkisini 1917 devrimine kadar korumuştur. Rusya iç savaşı döneminde Güney Kafkasya`da Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan, Kuzey Kafkasya`da ise Dağlı, Kuban, Kuzey Kafkasya emirliği devletleri kurulmuştur. İç savaşta zafer kazanan bolşevikler Kuzey Kafkasya`yı Rusya`ya katsa bile, Güney Kafkasya devletlerinin bağımsızlığını tanımış ve bu devletler SSCB`ye müttefik devlet olarak girmiştir.

SSCB`nin 1991 yılında çöküşünün ardından uluslararası ilişkiler sistemine dahil olan SSCB mirasının büyük bir kısmını devralan Rusya Federasyonu Yeni Dünya Düzeni diye adlandırılan uluslararası sistem içerisinde kendi varlığını koruma ve güçlendirme mücadelesine girmiştir. SSCB`nin dağılmasından sonra 1990`lar boyunca Rusya`da ulusal kimliği belirlemek için 5 farklı yaklaşım gündeme gelmiştir. Bunlar, batıyönlü kimlik, devletçi kimlik, ulusal restorasyonist kimlik, neo-komünist kimlik ve slovofil kimlik yaklaşımlarıdır. Bu yaklaşımların her biri Rusya`yı büyük güçler grubunda görmekte, fakat Rusya`nın bu grubdaki pozisyonu hakkında farklı değerlendirmeye sahip olmaktadır. Vladimir Putin`in cumhurbaşkanlığı döneminde özellikle devletçi kimliğin önem kazandığı görülebilir. Sonuç olarak Rusya`nın

büyük güç statüsünü geri kazanmak arzusu ulusal hedef olarak belirlenmiş ve Rusya dış politikasının belirsizliği ve uyumsuzluğu ile sonuçlanmıştır.

1991-1993 yılları arasında “Atlantikçilik” yaklaşımı çerçevesinde Batıcı olarak nitelendirilen dış politika hattı izleyen RF, 1993`de eksen kayması yaşamış ve Rus milliyetçiliğinin kendine özgü bir versiyonu olarak değerlendirilebilen “Avrasyacılık” yaklaşımı çerçevesinde dış politika geliştirmeye başlamıştır. 1993 yılından itibaren milliyetçi bir çizginin dış politikadaki etkinliğinin arttığı en önemli kanıtı olarak 1993`te ilan edilen Dış Politika Konsepti`dir. “Yakın Çevre” Doktrini olarak da bilinen bu doktrinde Rus dış politikasının önceliği olarak BDT ülkeleri belirtilmiştir.

Rusya`nın “Yakın Çevre” doktrini kapsamında geliştirdiği Kafkasya politikalarının temel unsuru, bölgede tek taraflı üstünlük kurmak ve üçüncü güçleri bölge dışında tutmaktır. 2000`e kadar merkezi sorunlarla meşgul olan Yeltsin, Kafkasya konusuna fazla ilgi ayıramamışsa da, 1999`da iktidara gelen Putin, Kafkasya bölgesine, özellikle Kuzey Kafkasya`ya ilgiyi artırmış ve merkezi hükümetin konumunu güçlendirmiştir. Rusya`nın Güney Kafkasya ülkelerinden en kötü ilişkileri Gürcistan`la olmuştur. Ermenistan-Azerbaycan arasındaki savaşta arabulucu olarak katılsa da, Gürcistan`ın Abhazya ve Güney Osetya savaşlarında Rusya direk katılmış ve ayrımcılık hareketini desteklemiştir. Gürcistan`ın Abhazya ve Güney Osetya`nın 1990`da bağımsızlığını ilan etmesi, 1992`de ise Rusya ile birleşmek kararını sert şekilde eleştirmesine ve karşı çıkmasına rağmen Rusya bölgeye destek vermekten çekinmemiştir. Ülkenin bölünmesinin karşısını almak amacıyla Rusya ile görüşmeler başlatılmış, BDT üyeliği kabul edilmiş, NATO`ya üyelik çabaları belirli dönem için durdurulmuştur. 1995-2008

yılları arasında, özellikle 2003`te Gürcistan`da yaşanan “Gül Devrimi”nden sonra Batı ile yaklaşma nedeniyle Rusya ile ilişkiler tamamen kopma noktasına kadar gelmiştir. 2006-2008 yıllarında gerilimli olarak nitelendirilen ilişkiler 7-12 Ağustos 2008 tarihinde Rusya ile Gürcistan arasında savaş çıkmasına kadar gerilemiştir. Savaşın temel nedeni Gürcistan`ın ayrımcı hareketleri susturmak isteyerek bölgeye askeri kuvvet çıkarması ve Rusya`nın buna sert tepkisi olmuştur. 2012`den itibaren iki ülke arasında ilişkiler görece normalleşme sürecine girmiş, 9 Mart 2018`de ise Gürcistan Başbakanı Giorgi Kvirikaşvili resmi olarak Rusya ile ikili ilişkilerin normalleştirilmesine hazır olduklarını açıklamıştır.

Gürcülerden farklı olarak Ermenilerin Rusya`ya tavrı hep daha farklı olmuştur. Şubat 1992`de Ermenistan Belovejsk ve Alma-Ata Antlaşmalarını onaylayan ilk ülkelerden biri olmuş, böylece BDT`nin ilk üyesi olmuş, aynı zamanda Mayıs 1992`de Karşılıklı Güvenlik Antlaşması`nı imzalamıştır. 1994 yılının başlarına kadar Rusya Ermenistan`ın Azerbaycan topraklarında ilerlemesine ve işgal politikasına resmen hiçbir tepki göstermemiştir. Rusya günümüzdeki Ermenistan`ı hem siyasi hem askeri olarak beslemektedir. Ermenistan`la Rusya arasındaki ilişkiler Rusya`nın Erivan üzerindeki “hegemon güç” olmasına bir örnek olabilir. Moskova öncülüğünde tesis edilen Avrasya Ekonomik Birliği`ne Ermenistan`ın katılması Rusya`nın ülkede dış politika ve güvenlik bağlamında etkin olduğunun kanıtıdır.

Azerbaycan`ın Rusya ile en sıkı ilişkilerin geliştirildiği dönem olarak Mutallibov ve Aliyevler dönemi dikkat çekmektedir. Mutallibov, Rusya'nın Azerbaycan devletini tehdit eden Karabağ sorunu'nun çözümünde tarafsız bir arabulucu olarak hareket etmeye hazır olduğuna inanıyor ve Azerbaycan`ın BDT üyeliğini destekliyordu. Mutallibov, 21

Aralık 1991`de Almatı Anlaşması`nı imzalamış, fakat anlaşma Parlamento tarafından onaylanmamıştı. Mutallibov'un istifası sonrası 7 Haziran 1992`de gerçekleştirilen cumhurbaşkanlığı Ebülfez Elçibey kazandı. Onun milliyetçi söylemleri sadece Rusya ile değil birçok diğer ülkelerle de ilişkilerin gerginleşmesine sebep olmuştur. Elçibey, Rusya yanlısı Suret Hüseyinov tarafından iktidardan indirilmiştir. Elçibey`in iktidarı terk etmesinden sonra Haydar Aliyev Azerbaycan'a başkanlık etmeye başladı. Bundan sonraki dönemde Rusya ile Azerbaycan arasındaki ilişkilerin gelişmeye başladığı belirtilebilir. Eylül sonlarında Azerbaycan resmi olarak Bağımsız Devletler Topluluğu ve KGTA`na katıldı. Aliyev`in en önemli başarısı, “Yüzyılın Sözleşmesi” nin imzalanmasıdır. Haydar Aliyev, Rusya ve Batı ülkeleri arasında denge politikası uygulayarak birçok başarılı girişimlere imza attı. Bu ikili ilişkilerin 2003 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanan İlham Aliyev döneminde de devam etmiştir.

Rusya`nın Kuzey Kafkasya politikası ise daha çok iç mesele olarak ele alınmaktadır. 2000`de Putin iktidara geldikten sonra Rusya`da Çeçenistan dışında diğer Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin RF`ye karşı ciddi bir muhalefeti bulunmamaktadır. Günümüzde diğer Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde de Rusya`ya direk bağımlı yönetimlerin iş başına getirilmesi ile tüm bölgenin “Çeçenistanlaştırılması”, başka ifadeyle bölge yönetimlerinin Rusya`ya sadık liderlerle donatılması politikası uygulanıyor.

KAYNAKÇA

ATSAMBA, Feride (1957), İstoriya stran Zarubezhnogo Vostoka v sredniye veka, Moskova Üniversitesi yayımları, Moskova.

ALİYEV, Huseyn (2015), Post-Communist Civil Society and the Soviet Legacy: Challenges of Democratisation and Reform in the Caucasus, Springer, Londra.

ADOMEIT, Hannes (1995), "Russia as a 'Great Power' in World Affairs: Images and Reality", International Affairs, C. 71, S. 1, ss. 35-68.

ALEXANDROVA, Olga (2000), Trudnaya Restovratsiya Staroy Zavisimosti, politika Rossii v Otnashenii SNG (Eski Bağımlılıkların Zor Restorasyonu, Rusya'nın BDT ile İlişkileri), Vneshnyaya Politika Rossii: Ot Yeltsina k Putinu (Rusya Dış Politikası: Yeltsin'den Putin'e), Optima, Kiev.

ARYNBEK, Aidana (2016), "Armenia-Russia Relations in the Framework of the Collective Security Treaty Organization", Weekly Analysis, Eurasian Research Institute, S. 65, ss. 1-2.

AĞACAN Kamil, (2006), "Güney Kafkasya", ASAM Yayınları, Ankara.

ANDRIYANOV, Viktor ve MİRALAMOV, Hüseyinbala (2006), "Geydar Aliyev", Molodaya Gvardiya yayımları, Moskova.

BAHGAT, Gawdat, (2002), "Pipeline Diplomacy: The Geopolitics of the Caspian Sea Region," International Studies Perspective, S. 3, ss. 310-327.

BRZEZİNSKİ, Zbigniew ve SULLIVAN, Paige (1997), "Russia and the Commonwealth of Independent States: Documents", Data, and Analysis.

CAŞIN, Mesut ve ÖZGÖKER, Uğur ve ÇOLAK, Hüseyin (2007), Küreselleşmenin Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasına Etkisi, Nokta Kitap, İstanbul.

CORNELL, Svante ve STARR, Frederick (2015), The Guns of August 2008: Russia`s War in Georgia, Routledge, New York.

CORNELL, Svante (1999), Konflikt v Nagornom Karabaxe: dinamika i perspektivi reşeniya (Dağlık Karabağ Çatışması: dinamikler ve çözüm perspektifleri), Toplum ve Devlet, Azerbaycan ve Rusya.

DAĞI, Zeynep (2002), Rusya`nın Güvenlik Politikası ve Türkiye, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (Ed. Raet İnanç ve Hakan Taşdemir) Seçkin Yayıncılık, Ankara.

DARABADI, Parvin (2002), Geoistoriya Kaspiyskogo regiona i geopolitika sovremennosti, Elm, Bakü.

DARABADI, Parvin (2010), Kavkaz i Kaspiy v mirovoy istorii i geopolitike XXI veka, Ves mir, Moskova.

D`ENCAUSSE, Helene Carrere, (2003), “Tamamlanmamış Rusya”, Ötüken Neşriyat, Ankara.

DE WAAL, Thomas (2005), Black Garden: Armenia and Azerbaijan Through Peace and War, New York University Press, New York.

DREZNER, Daniel (1999), The Sanctions Paradox, Economic Statecraft and International Relations, Cambridge University Press, UK.

DUNCAN, Peter (2002), “Westernism, Eurasianism and Pragmatism: The Foreign Policies of the Post-Soviet States, 1991-2001”, Working Papers, University College London, London.

FURMAN, Dmitriy ve ABASOV, Ali (2001), Azerbaydjanskaya revolyutsiya (Azerbaycan inkılabı), Toplum ve Devlet, Azerbaycan ve Rusya.

GASPARYAN, David, (2009), “Yujny Kavkaz Kak Perekryostok Mejdunarodnikh İnteresov”, İstoriya, Moskova.

GELB, Bernard (2006), “CRS Report for Congress”, Congressional Research Service, Washington D.C..

GOLDMAN, Marshall, (2004), “Putin and the Oligarchs”, Foreign Affairs, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2004-11-01/putin-and-oligarchs>, (10.05.2019).

HEKİMOĞLU, Asem (2007), Rusya'nın Dış Politikası, Vadi Yayınları, Ankara.

HENZE, Paul (1994), Kafkasya'da Çatışma: Geçmiş, Sorunlar ve Gelecek İçin Öngörüler, Avrasya Etütleri, S. I., TİKA yayınları, Ankara.

HUSEYNOV, Vasif ve RZAYEV, Ayaz, (2018), “The Velvet Revolution is affecting Armenia's ties with Russia”, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/opinion/the-velvet-revolution-is-affecting-armenias-ties-with-russia/>, (15.05.2019).

HÜSEYNZADE, Rauf (2010), Kavkaz i seldzhuki, Kavkaz, Bakü.

HÜSEYNOV, Vagif (2002), Kaspiyskaya neft: Ekonomika i geopolitika (Hazar petrolü: Ekonomi ve Jeopolitika), OLMA-Press yayınları, Moskova.

ISMAİLZADE, Fariz (2004), “Azerbaijan's tough foreign policy choices”, UNISCI Discussio Papers, <https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-72535/Fariz.pdf>, (25.05.2019).

İZZETGİL, Elşan (2016), “Kafkasya'nın Jeopolitiği ve Rusya'nın Bölgeye Yönelik Stratejisi”, Bölge Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1.

KALKAN, Mustafa (2007), Sovyetler Birliği'nin ve Rusya Federasyonu'nun Orta Asya Üzerindeki Stratejik Planları, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

KANBOLAT, Hasan (2006), “Gürcistan – Ukrayna – Karadeniz Üçgeni Arasında Kuzeybatı Kafkasya, Kabardey – Balkar’dan Sonra Sıra Karaçay-Çerkes’te mi?”, Stratejik Analiz, Cilt 6, Sayı 70.

KANTARCI, Hakan (2006), Kısaçtaki Bölge Kafkasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

KAZİMİROV, Vladimir (2009), Mir Karabaxu: posredničestvo Rossii v urequlirovanii Nagorno-Karabahskoqo konflikta (Karabağ’a Barış: Dağlık Karabağ sorunun çözümünde Rusya arabuluculuğu, Uluslararası İlişkiler Yayınları, Moskova.

KIRITSENKO, Mikhail (1974), Rol zakonodatelstvo v natsionalno-gosudarstvennom stroyitelstvo Soyuzu SSR, Hukuk literatürü yayınevi, Moskova.

KORKMAZ, Vişne (2004-2005), “Tarihsel Gelişim İçerisinde Avrasyacı Hareket ve Öğreti, Klasit ve Yeni Avrasyacılık”, Akademik Araştırmalar Dergisi, Avrupa/Avrasya Özel Sayısı, S. 23, ss. 109-142.

KUMAR, Pankaj (2009), "The Unrealized Dream of Caspian Oil", International Politics, C. 2, S. 4, ss. 1-18.

KUZNETSOV, Oleg (2012), “Evolyutsiya Geopoliticheskikh İnteresov i Prioritetov Rossii v Zakavkazye”, Kavkaz & Globalizatsiya, C. 6, S. 1.

MAGOMEDOV, Rasul (1968), Istoriya Dagestana: S drevneyshikh vremen do kontsa XIX v, Daguchpedgiz yayını, Mahaçkale.

MAMEDOV, Söhbət (2010), “Bakinskoy tragedii dvadsat let” (Bakü faciasının iyirmi yılı), Nezavisimaya gazeta (Bağımsız gazete).

MAKSUDOV, Sergey, (2010), Tsetsentsi i ruskiye: pobedi, porazheniya, poteri, IGPI yayını, Moskova.

MEŞERYAKOV, Konstantin (2012), Vneshnaya politika Rossii Yuzhnom Kavkaze: Problemi i Tendentsii razvitiya? Puti modernizatsii s chelyu povisheniya effektivnosti (Rusya'nın Güney Kafkasya'da Dış

Politikası: Sorunlar ve Gelişim Perspektifleri), Monografi, Skifiya-print, Sankt-Petersburg.

MUTLU, Gülay (2014), “Ermenistan Rusya İlişkileri: Giderek Artan Bağımlılık”, Yeni Türkiye, S. 60, ss. 1-9.

NICHOL, Jim (2008), “Russia-Georgia Conflict in South Ossetia: Context and Implications for US Interests”, CRS Report for Congress, Congressional Research Service.

NORİN, Yevgeniy Aleksandroviç (2017), Pod znamenami demokratii. Voynı i konfliktı na razvalina SSSR (Demokrasi adı altında. SSCB dağıntıları altında savaş ve çatışmalar), Nauka, Moskova.

ONAY, Yaşar (2002), Rusya ve Değişim, Nobel Yayıncılık, Ankara.

ÖZDAL, Habibe (2016), Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna, USAK Yayınları, Ankara.

PAMUK, Mustafa (1995), Kafkasya ve Azerbaycan'ın Dünü-Bugünü-Yarını, Harp Akademileri Basımevi , İstanbul.

PETROVA, Svetlana (2011), “Natsionalniye İnteresi Rossii na Kavkaze”, *Vestnik SGUTIKD* (Soçi Devlet Üniversitesi Bilimsel Dergisi), C. 15, S. 1, Soçi.

PİOTROVSKİ, Boris (1988), İstoriya narodov Severnogo Kavkaza s drevnesshikh vremen do kontsa XVIII v, Nauka, Moskova.

POTIER, Tim (2001), Conflict in Nagorno-Karabakh, Abkhazia and South Ossetia, A Legal Appraisal, Rotledge, Londra.

PURTAŞ, Fırat (2005), Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu, Platin Yayınları, Ankara.

RBALLAND, Gael ve GENTE, Regis (2008), Oil in the Caspian Basin Facts and Figures, Routledge, New York.

RATUSHNYAK, Valeri (1996), Otserki istorii Kubani s drevneyshikh vremen po 1920 g, Sov. Kuban yayınları , Krasnodar.

SAYDAM, Abdullah (1997), Kırım Ve Kafkas Göçleri (1856–1876), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

TANRISEVER, Oktay (2012), Rusya'nın Kafkasya Politikası: Sovyet sonrası Geri Çekilme Söyleminden Emperyal Müdahaleciliğe, (Ed. Mustafa Aydın), Kafkasya'da Değişim Dönüşüm, Nobel yayıncılık, Ankara.

TEKİR, Gökhan (2014), "Geopolitics of Russia`s Caucasus Policy and Its Implications for the World", Ihsan Doğramacı Bilkent University, International Relations Department, A Master`s Thesis, Ankara.

TEZKAN, Yılmaz (2001), Kadim Komşumuz Rusya, Ülke, İstanbul.

TİŞKOV, Valeri ve FİLİPPOVA, Yelena (2001), "Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar (Kuzey Kafkasya)", ASAM yayınları, Ankara.

TORUNTAY, Necip (1996), Değişen Stratejiler Odağında Türkiye, Milliyet Yayınları, İstanbul.

TOUMARKİNE, Alexandre (2001), "Geçmiste ve Günümüzde Kuzey Kafkasya'nın Jeopolitik Önemi",

http://www.samsunbkd.org/index.php?option=com_k2&view=item&id=235:ge%C3%A7mi%C5%9Fte-ve-g%C3%BCn%C3%BCm%C3%BCzde-kuzey-kafkasyanın-jeopolitik-%C3%B6nemi&Itemid=83, (01.06.2019).

"Военная доктрина Российской Федерации" (Rusya Federasyonu'nun Askeri doktrini), (2010), http://news.kremlin.ru/ref_notes/461, (29.05.2019).

TSUTSIYEV, Artur (2005), Atlas etnopoliticheskoy istorii Kavkaza: 1774-2004, Yevropa yayınları, Moskova.

USLU, Nasuh (2002), Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya Politikası Üzerinde Etkili Olabilecek faktörler, *Türkler Ansiklopedisi*, 17. cilt,

Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

YALÇINKAYA, Alaeddin (2006), Kafkasya`da Siyasi Gelişmeler, Lalezar Kitapevi, Ankara.

YANAR, Savaş (2002), Türk Rus İlişkilerinde Gizli Güç Kafkasya , IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

YILMAZ, Reha (2010), “Bağımsızlık Sonrası Dönemde Rus-Gürcü İlişkileri ve Kırılma Noktaları”, Avrasya Etüdüleri, C. 2, S. 38, ss. 21-42.